

Osmanlı Dönemi Nübüvvet Literatürü

Fadıl AYĞAN*

Giriş

Usûl-i selâse olarak belirlenen İslam inanç ilkelerinin üç ana konusundan birini teşkil eden nübüvvetin temel meseleleri, sistematik kelâm eserlerinin nübüvvât başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde nübüvvet ve vahyin imkânı, mahiyeti, ispatı, mucize ve Hz. Peygamber'in nübüvveti konuları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra nübüvvetin bir problem olarak ortaya çıkmasıyla birlikte erken dönemlerden itibaren konuya ilişkin müstakil eserler kaleme alınmış ve İslam geleneğinde buna ilişkin bir literatür oluşmuştur. İslam coğrafyasının genişlemesiyle karşılaşan nübüvvet, vahiy ve mucizeyi inkâr eden dinî ve felsefî gruplar ile Hz. Peygamber'in nübüvvetini reddeden Yahudi ve Hıristiyanlara karşı oluşturulan bu literatürün merkezinde Delâilü'n-nübüvve eserleri bulunmaktadır.

Kelâm tarihi bakımından tahkik ve şerh dönemi olarak adlandırılan, felsefî kelâm alanında önemli simalar yetiştirmiş Osmanlı kelâm geleneğinde, nübüvvetle ilişkin te'lifâtın devam ettiği söylenebilir. Öncelikle mütekaddimîn döneminde olduğu gibi bu dönemde de nübüvvet sistematik kelâm eserlerinin temel bir başlığını oluşturmaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki felsefî kelâmın hâkim olduğu bir dönem olması bakımından başta umûr-i âmme olmak üzere mebâdî bahisleri eserlerde büyük bir hacim tutmuş, nübüvvet bahisleri ikincil bir konumda olmuştur. Nübüvvet ve vahiy meseleleri dönemin yöntemi ve üslubuna uygun olarak daha ziyade nübüvvetin mahiyeti ve imkânı çerçevesinde işlenmiştir. Bununla birlikte Osmanlı kelâm geleneğinde nübüvvetle dair müstakil eserlerin ve risalelerin oldukça zengin bir literatür oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı geleneğinde erken dönemlerden itibaren geliştiği şekliyle delâilü'n-nübüvve türünün ağırlığı devam etmekle birlikte tarihî şartların oluşturduğu yeni problemlerin konu edildiği eserlerin ve risalelerin de yaygınlaştığını görmekteyiz.

* Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Bu bağlamda delâil türünde dönemin problemleriyle güncellenmiş yeni eserler kaleme alındığı gibi klasik eserler de şerh ve tercüme faaliyetine tabi tutulmuştur. Mûcizenin mahiyeti, nübüvvete delâleti ve başta Hz. Peygamber olmak üzere nebilerin mûcizeleri, risalelerin ana konularını teşkil etmiştir. Özellikle Osmanlı'nın geç döneminde yeniden hararetlenen Ehl-i kitapla olan teolojik tartışmalar sonucunda Hz. Peygamber'in nübüvveti ve mûcizelerinin ispat ve temellendirilmesi bir mesele teşkil etmiş ve bu konuda müstakil eserler ve risaleler kaleme alınmıştır. Ayrıca bu konuda özel olarak Hz. Peygamber'in önceki dinî metinlerde müjdelendiğini ispata yönelik tebşîrât risaleleri yazılmıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in anne ve babasının âhiretteki durumunun tartışıldığı ebeveyn-i resûl risaleleri de bir literatür oluşturacak hacimdedir. Yine ismetü'l-enbiyâ konusundaki te'lifat kendine özgü hususiyetleriyle birlikte devam etmiştir. Bunların yanı sıra nebi-resul ayrımı, nübüvvet-velayet ilişkisi ve Hz. Peygamber'in rüyada veya yakaza halinde görülebilmesinin imkânı gibi nübüvvete ilişkin bazı ayrıntılı meseleler de çeşitli risalelere konu teşkil etmiştir. Çalışmada bu başlıklar altında Osmanlı dönemi nübüvvet literatürünün çerçevesi çizilecek ve genel bir tanıtımı yapılacaktır.

Bu makalenin amacı bir katalog çalışması yapmak değil, nübüvvet literatürüne dair genel bir tanıtım yapmaktır. Bu bakımdan yazmaların kütüphanelerdeki kayıtlarının tümüyle tespit edilmesi gayretinde bulunulmamıştır. Öncelikle literatür kaynakları aracılığıyla söz konusu döneme ilişkin eser/risale tespiti yapılmıştır. Bunun yanı sıra İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı, Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (www.yazmalar.org), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Kataloğu ve çeşitli kütüphane kataloglarından yapılan taramalar aracılığıyla veriler elde edilmiştir. Tespit edilmiş konuların her birinde telif edilmiş eserler müelliflerin vefat tarihine göre listelenmiş, mümkün olduğu ölçüde ulaşılan kütüphane kayıtlarına yer verilmiş, yazmalardan biri görülmeye çalışılmış ve önem arz eden başlıca eser veya eserler tanıtılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı döneminde oluşan nübüvvet literatürünün çerçevesinin belirlenmesi, gündemdeki konu ve problemlerin tespit edilmesi, problemleri ele alma üslup ve yönteminin ortaya konması amaçlanmıştır. Böylelikle halen keşfedilmeyi bekleyen Osmanlı kelâm düşüncesine küçük bir katkı yapma ve buna dair yeni çalışmalara bir kapı aralama hedefi gözetilmiştir.

I. Delâil-Hasâis Literatürü ve Hz. Peygamber'in Nübüvvetine Dair Eserler

İslam coğrafyasının genişlemesi ve yeni bölgelerde farklı dinlerle karşılaşma sonucunda kelâmın gündemine yeni problemler girmiştir. Bu bağlamda başta Berâhime olmak üzere nübüvveti reddeden gruplar, peygamberliğin gereksizliği ve mûcizenin imkânsızlığını savunmakta, Yahudi ve Hıristiyanlar ise Hz. Peygamber'in risâletini inkâr etmekteydiler. Bu süreçte sistematik kelâm eserlerinin bir bölümünü teşkil eden nübüvvet ve buna ilişkin meseleler müstakil eserlerde

genel olarak peygamberliği özelde de Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etme amacıyla ele alınmıştır. Erken dönemlerden itibaren giderek artan bir şekilde farklı ekollere mensup âlimler tarafından bu alanda eserler kaleme alınmıştır. Osmanlı ilim geleneğinin tevarüs ettiği bir miras olması bakımından kronolojik olarak bu literatüre ilişkin şöyle bir liste verebiliriz: Bişr b. Mu'temir, *el-Hucece fi isbâti'n-nübüvveti'n-Nebî*; Ali b. Rabben et-Taberî (ö. 247/861'den sonra), *ed-Dîn ve'd-devlet fi isbâti nübüvvet-i Muhammed*; Câhız (ö. 255/869), *Hucecü'n-nübüvve*; İbrahim b. Ya'kub el-Cüzcânî (ö. 259/873), *Emârâtü'n-nübüvve*; Ebû Zür'a er-Râzî Ubeydullah b. Abdülkerîm, *Delâilü'n-nübüvve*; Ebû Ufûr el-Ferrâ el-Mu'tezilî (ö. 269/882), *A'lâmü'n-nübüvve*; Dâvud b. Ali el-İsfahânî (ö. 270/883), *A'lâmü'n-nübüvve*; Ebû Dâvud es-Sicistanî (ö. 275/889), *A'lâmü'n-nübüvve*; İbn Kuteybe (ö. 276/889), *Delâilü'n-nübüvve*; Ebû Hâtim er-Râzî Muhammed b. İdris (ö. 277/890), *A'lâmü'n-nübüvve*; İbrahim b. Heysem el-Beledî (ö. 278/891), *Delâilü'n-nübüvve*; Hâfız İbn Ebî'd-Dunyâ (ö. 281/895), *Delâilü'n-nübüvve*; İbrahim b. İshak el-Harbî (ö. 285/899), *Delâilü'n-Nübüvve*; Firyâbî (ö. 301/913), *Delâilü'n-nübüvve*; İbrahim b. Hammad b. İshak (ö. 323/935), *Delâilü'n-nübüvve*; Ebû'l-Hasan el-Eş'ârî (ö. 324/935-6), *Delâilü'n-nübüvve*; Bekr b. A'lâ el-Kuşeyrî (ö. 344/956), *Delâilü'n-nübüvve*; Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed el-Assâl (ö. 349/961), *Delâilü'n-nübüvve*; Ebû Bekr Muhammed b. Hasan en-Nakkâş (ö. 351/963), *Delâilü'n-nübüvve*; Ebû'l-Kasım Suleyman b. Ahmed et-Taberânî (ö. 360/971), *Delâilü'n-nübüvve*; İmam Muhammed b. Ali el-Kaffâl eş-Şâşî (ö. 365/976), *Delâilü'n-Nübüvve*; Ebû Şeyh İbn Hayyân (ö. 369/980), *Delâilü'n-nübüvve*; Ebû Abdullah el-Hakim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014), *el-İklîl fi delâilü'n-nübüvve*; Kâdî Abdulcebbar (ö. 415/1025), *Tesbîtu delâilü'n-nübüvve*; İbn Sînâ (ö. 428/1037), *İsbâtü'n-nübüvve*; Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Delâilü'n-nübüvve*; Mâverîdî (ö. 450/1058), *A'lâmü'n-nübüvve*; Beyhakî (ö. 458/1066), *Delâilü'n-nübüvve*; Muhammed b. Abdullah İbn Zafer el-Mekkî (ö. 565/1170), *A'lâmü'n-nübüvve*; Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209), *en-Nübüvvat vema yeteallaku biha*; İbn Teymiyye (ö. 728/1328), *en-Nübüvvât*.¹

Osmanlı'nın tevarüs ettiği bu literatürden sonra Osmanlı döneminde kaleme alınmış ve bu devrin ilmî hayatında tesiri bulunan eserlere geçebiliriz. Bu literatür genelde nübüvveti özelde ise Hz. Peygamber'in risâletinin ispatını amaçlayan eserlerdir. Bununla birlikte görüleceği üzere Osmanlı döneminde yazılan eserler

1 Delâil literatürüne ilişkin bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn an esami'ü'l-kütüb ve'l-fünun*, tsh. M. Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, Ankara: Maarif Vekâleti Matbaası, 1941. c. 1, s. 98, 126, 161, 760; Bağdathî İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmai'l-müellifîn ve asarü'l-musannafîn*, tsh. Kilisli Rifat Bilge-İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951; c. 1, s. 4-5, 74-75, 80, 156, 211, 232, 253, 395, 396, 438, 439, 441, 453, 470, 499, 515, 534, 678, 689; c. 2, s. 9, 44, 48, 53, 96, 123, 242; Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-nübüvve", *DLA*, c. 9, s. 115-117; Abdullah Köse, "Delâilü'n-nübüvve Eserleri", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989, s. 29-96; İbrahim Aslan, "İmâm Maturîdî'nin Deist Eleştirilere Karşı Nübüvvet Savunusu", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 12:2 (2014), s. 37-38 (18 nolu dipnot).

daha ziyade Hz. Peygamber'in nübüvvetini ve mucizelerini ispata yoğunlaşmıştır. Özel olarak Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispata yönelik kaleme alınan kitap ve risaleleri de bu başlık altında değerlendireceğiz. Kelâmî perspektifi korumak adına Hz. Peygamber'i nübüvvet bağlamında ele alan eserleri, çalışmamızın kapsamına aldık. Siyer ve şemâil ağırlıklı eserleri ise kapsam dışı bıraktık. Bununla birlikte hasâis literatürünü de değerlendirdik.

1. Tevsîku 'ura'l-îmân fî tafzîli habîbi'r-rahmân, İbnü'l-Bârizî Ebü'l-Kasım Şerefüddîn Hibetullah b. Abdürrahim b. İbrâhîm el-Cühenî el-Hamevî (ö. 738/1338): Hama kadılığı yapmış olan muhaddis ve Şâfiî fakihî müellifin² Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ* adlı eserine yapmış olduğu ihtisardır. Dört bölümden müteşekkil olup Türkiye kütüphanelerinde bazı yazma nüshaları bulunmaktadır (Diyarbakır İl Halk Ktp. nr. 2046; Akseki İlçe Halk Ktp. nr. 173).³

2. Hasâisü'n-Nebi, Ebû Abdullah Alaüddin Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361): Hadis ve siyer alanında birçok eser vermiş Kahire doğumlu Moğultay b. Kılıç'ın hasâis türünde kaleme almış olduğu risaledir. Rivayetlere dayalı olarak Resûlullah'ın nübüvvet öncesi ve sonrası hayatındaki olağanüstü hâdiseler nakledilerek peygamberliğinin ispatı konu edilir. Bu türün genel karakteristiğine uygun olarak hissî mucizeler merkezli bir anlatıma sahiptir. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi nr. 428'de bir yazma nüshası bulunmaktadır. Brockelmann, bu eserin *Hasâisü'l-Mustafa* adıyla Kahire'de 1319/1901 yılında yayımlandığını kaydeder.⁴

3. Nefâisü'd-dürer fi fezâili'l-hayri'l-beşer, Hasan b. Muhammed b. Hasenî (ö. 766/1365): Hz. Peygamber'in ona has özelliklerinin konu edildiği eser *Keşfü'z-zünûn*'da müellife nisbet edilmiştir.⁵

4. Ğayetü's-Sûl fi hasâisi'r-resûl, Ebû Hafs Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401): Birçok alanda eserler vermiş bir âlim olan müellifin Hz. Peygamber'in ona özgü hususiyetlerini anlatan eseridir.⁶ Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki yazma nüsha kaydı vardır (Yeni Cami nr. 273-1; Hacı Beşir Ağa nr. 166). Ayrıca eserin Abdullah Bahrüddin Abdullah tarafından Beyrut'ta tahkikli neşri yapılmıştır.⁷

5. el-Hasâisü'n-nebeviyye, el-Bulkînî, Ebü'l-Fadl Celaledin Abdurrahman b. Ömer, Ebü'l-Fadl (ö. 824/1421): Bu eseri Kâtip Çelebi müellife nisbet etmektedir.⁸

2 Zirikli, Hayreddin b. Mahmud, *el-A'lâm*, Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 2002, c. 8, s. 73.

3 Bkz. Tayyar Altukulaç, "İbnü'l-Bârizî", *DIA*, c. 20, s. 525-526.

4 Brockelmann, *GAL, Supplement*, c. 2, s. 48

5 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 2, s. 1965.

6 Zirikli, *el-A'lâm*, c. 5, s. 57.

7 Ebû Hafs Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed İbnü'l-Mülakkın, *Ğayetü's-Sûl fi hasâisi'r-resûl*, thk. Abdullah Bahrüddin Abdullah, Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1993.

8 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 1, s. 706.

6. *el-Envâr bi-hasâisi'l-muhtâr*, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer Askalânî (ö. 852/1449): Kaynaklarda meşhur hadis âlimi İbn Hacer Askalânî'ye nisbet edilen hasâis türü bir eserdir.⁹

7. *el-Hasâisü'n-nebeviyye*, İmamü'l-Kâmiliyye, Kemalüddin Muhammed b. Muhammed (ö. 874/1470): *Keşfü'z-zünûn'* da hasâis literatürü kapsamında bu eserin varlığından bahsedilmektedir.¹⁰

8. *el-Lafzü'l-mükerrerem bi-hasaisi'n-nebi*, Kutbüddin Muhammed b. Muhammed el-Hayderî (ö. 894/1489): Hasâis türü eserlerden olup Hz. Peygamber'in ayrıncı hususiyetleri rivayetlere dayalı olarak anlatılır. Eser temelde iki ana bölüme ayrılır. Birinci bölümde vacipler ve haramlar konusunda Hz. Peygamber'in diğer insanlardan ayrıldığı hususlar, ikinci bölümde ise Hz. Peygamber'in fazilet ve üstünlükleri anlatılır. Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 633'te yazma bir nüshası bulunmaktadır. Mustafa Osman ve Muhammed Sumeyde tarafından tahkik edilerek Beyrut'ta yayınlanmıştır.¹¹

9. *Şevâhidü'n-Nübüvve*, Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed Câmî (ö. 898/1492): Delâil türünde yazılmış Farsça bir eserdir. Osmanlı dönemi delâil literatürünün temel eserlerinden biridir. İlim dünyasında oldukça rağbet görmüş ve tercümeleleri vasıtasıyla yaygınlık kazanmıştır. Eser bir mukaddime, yedi ana bölüm ve bir hâtimedden müteşekkildir. Girişte nübüvve ilişkin nebi, resul, mucize gibi kavramlar izâh edildikten sonra ana bölümlerde Hz. Peygamber'in hayatını kısımlandırarak her bir döneme ilişkin mucizeleri anlatılır. Hâtimedde de Hz. Peygamber'e ve onun getirdiği ilkelere muhalefet edenlerin sahabe devrinde ve sonraki dönemlerde karşılaştıkları felakete temas edilir.¹² Eser Osmanlı dönemi nübüvvet literatürünün genel karakteristiğini yansıtarak daha ziyade hissî mucizelere dayalı bir peygamber tasavvuru ortaya koyar. Hz. Peygamber'in hayatı olağanüstü hadiseler çerçevesinde anlatılır.

Eserin başta Süleymaniye (Âşir Efendi, Ayasofya, Carullah, Esat Efendi, Fatih, Hacı Mahmut Ef., Hamidiye, Hekimoğlu, Lala İsmail, Pertev Paşa), Beyazıt Devlet (nr. 3410, 3698), Nuruosmaniye (nr.4171, 4176, 4179), Hacı Selim Ağa (nr. 819), Millet (Ali Emiri 1032, Feyzullah Efendi 1470) ve Topkapı (Revan Köşkü 1532) olmak üzere pek çok kütüphanede onlarca yazma nüshası mevcuttur. *Şevâhidü'n-nübüvve'*nin çeşitli baskıları yapılmıştır (Hindistan 1279, 1288; Leknev 1876, 1882; nşr. Hasan Emîn, Tahran 1379). Ayrıca eser Lâmiî çevirisi esas alınarak

9 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 1, s. 706.

10 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 1, s. 706.

11 Kutbüddin Muhammed b. Muhammed el-Hayderî, *el-Lafzü'l-mükerrerem bi-hasaisi'n-nebiyyi'l-muazzam*, thk. Mustafa Osman-Muhammed Sumeyde, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

12 Bkz. Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed Cami, *Şevâhidü'n-nübüvve*, trc. Mahmud b. Osman b. Ali Lamî Çelebi, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1293.

Şevâhidü'n-nübüvve Tercümesi (nşr. Muzaffer Ozak, İstanbul 1958), *Peygamberlik Müjdeleri* (İstanbul 1969; İstanbul 1396/1976) ve *Şevâhid-ün Nübüvve* (İstanbul 2002) adlarıyla sadeleştirilerek yayınlanmıştır.¹³

Farsça olan *Şevâhidü'n-nübüvve*'nin Türkçeye çeşitli çevirileri yapılmış ve bu yolla Osmanlı coğrafyasında yaygınlık kazanmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla dört ayrı tercümesi vardır. Özellikle Lâmiî çevirisi oldukça meşhur olmuş ve çokça istinsah edilmiştir. Farklı tercümelerinin yapılması ve bu tercümelerinin rağbet görmesi bu eserin Hz. Peygamber tasavvuru bağlamında Osmanlı düşüncesini etkilediği ve dönemin anlayışını yansıttığını söyleyebiliriz.

a. Tercüme-i Şevâhidü'n-nübüvve, trc. Mahmud b. Osman b. Ali Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532): Aynı zamanda bir divan şairi ve mutasavvıf olan Lâmiî'nin bu çevirisi *Şevâhidü'n-nübüvve*'nin en yaygın tercümesidir. Eser, mütercim'in ilaveleriyle genişletilmiş bir çeviridir. Tercümenin çeşitli kütüphanelerde onlarca yazması olduğu¹⁴ gibi ilk defa İstanbul'da 1876'da Matbaa-i Amire'de basılmıştır. Yukarıda değinildiği üzere çeşitli dönemlerde günümüz Türkçesine de aktararak yayınlanmış, son olarak Erdem Can Öztürk tarafından tenkitli neşri yapılarak yayına hazırlanmıştır.¹⁵

b. Şevâhidü'n-Nübüvve Tercümesi, trc. İbrahim b. Hıdır Sirozî: *Şevâhidü'n-nübüvve*'nin az bilinen bir tercümesidir. Eserin başında bunun Abdurrahman Câmî'nin *Şevâhidü'n-nübüvve*'sinin bir çevirisi olduğu ve 'Alâimü'n-nübüvve' olarak isimlendirildiği belirtilir. Kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan mütercim'in İbrahim b. Hıdır es-Sirozî olduğu yine eserin başında zikredilmektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki yazma nüshası bulunmaktadır.¹⁶

c. Şevâhidü'n-Nübüvve Tercümesi, trc. Senâî Mehmed Efendi (ö. 970/1552): Mütercim kadılar sınıfından olup aynı zamanda Osmanlı şâirlerindedir.¹⁷ Lâmiî'nin tercümesi kadar meşhur olmamıştır. Bu eserin kütüphanelerde dört adet yazma nüshası tespit edilebilmiştir.¹⁸

d. Tercüme-i Şevâhidü'n-nübüvve, trc. Âhizâde, Abdülhalim b. Muhammed (ö. 1013/1604): Âhizâde Abdülhalim Efendi olarak tanınan Osmanlı âlimi tarafından

13 Mustafa Öz, "Şevâhidü'n-nübüvve", *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 20.

14 Bazı yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. A. Tekelioğlu nr. 84-1, Esad Efendi 2221, Fatih nr. 4276, Hacı Mahmud Efendi nr. 4307, Şehid Ali Paşa 1857; Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdaî Efendi nr. 1028;

15 Erdem Can Öztürk, *Lamiî'î Çelebi'nin Şevâhidü'n-Nübüvve Tercümesi (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.

16 Süleymaniye ktp. Hüsrev Paşa nr. 421; İbrahim Efendi nr. 188. Bu tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erdem Can Öztürk, "Molla Câmî'den Kaynaklarda Zikredilmeyen Bir Tercüme: İbrahim İbn Hızır es-Sirozî'nin 'Alâ'imü'n-nübüvve'si", *Sûfi Araştırmaları*, c. 6, sy. 11, 2015, s. 15-30.

17 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, yay. haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul 1972, c. 2, s. 341.

18 Millet ktp. Ali Emiri, Şer'iyye nr. 1032; Topkapı ktp. nr. 1326; Konya Yazma Eserler Ktp. nr. 5191, Chester Beatty Library, pp. 15-16.

*Şevâhidü'n-nübüvve'*ye yapılan tercümedir. Farklı kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası günümüze gelmiştir. Bu adla veya *Şevâhidü'n-nübüvve tercümesi* şeklinde kaydedilmiştir.¹⁹ Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fatih nr. 4275) *Nevâhidü'l-fütüvve fi tercemeti Şevâhidü'n-nübüvve* adıyla bir nüshası bulunmaktadır. Kâtib Çelebi'ye göre Âhizâde'nin bu tercümesi dil ve üslup bakımından Lâmiî'nin çevirisinden daha iyidir.²⁰

10. *el-Hasâisü'l-Kübrâ: Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî (ö. 911/1505):* Rivayete dayalı olan bu türün temel kaynaklarından biri olan Suyûtî'nin *el-Hasâis*'i Osmanlı dönemi ilim geleneğinde oldukça revaç bulmuş ve etkili olmuş eserlerden biridir. Eser Hz. Peygamber'in nübüvvet zincirinin ilki olduğu düşüncesiyle başlar, doğumu öncesinden vefatına kadar devam eden dönemde onun nübüvvetine delil teşkil edecek mucizelerine yer verilir. Rivayet merkezli istidlâlde bulunan bir eserdir. Temel kaynakları olan Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) ve İbn Asâkir'in (ö. 600/1203) yanı sıra kendisinden önceki rivayet malzemesini ihtiva eden pek çok eseri kaynak olarak kullanmıştır. Eserin başında Hz. Peygamber'in mucizelerine ilişkin bütün rivayetleri topladığını ve bunları değerlendirerek ve tasnif ederek uydurma ve zayıf olanlarını ayıkladığını belirtir. Bununla birlikte eserde sahih hadislerin yanında zayıf ve mevzu rivayetlerin de nakledildiği kabul edilir. Hz. Peygamber'in nübüvvetini olağanüstü hallere dayalı olarak ispat etmesi, bu konuda zayıf ve uydurma rivayetleri içermesi ve beşer üstü peygamber tasavvurunun inşasında önemli kaynaklardan biri olması, esere yöneltilen eleştirilerin merkezinde yer alır.²¹ Klasik dönemde Hz. Peygamber'in fazileti ve mucizeleri konusunda rivayet malzemesinin kullanımında diğer ilim dallarında görülen ihtiyatın gösterilmediği bilinen bir husustur. Bu durum Hz. Peygamber'e duyulan saygı ve sevginin, ayrıca O'nun diğer peygamberlerden üstün olduğunu ispata yönelik çabanın bir sonucu olup, *el-Hasâis*'te de bariz bir şekilde görülmektedir. Bu eser bu yaklaşımıyla aynı zamanda Osmanlı dönemi nübüvvet ve Hz. Peygamber tasavvurunu da ortaya koyması bakımından önemlidir. İleride görüleceği üzere *el-Hasâis* Osmanlı döneminde yazılmış delâil ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair eserlere kaynaklık teşkil etmiştir.

Eserin Türkiye kütüphanelerinde çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.²² Eser farklı zamanlarda basılmış olup (Haydarabad 1319; Beyrut 1320) en son

19 Örneğin bkz. Süleymaniye ktp. Çelebi Abdullah nr. 253, Esat Efendi nr. 286, Fatih nr. 4275, Hacı Mahmut Ef. nr. 4376, Hamidiye nr. 633, Hekimoğlu nr. 722, 723, Laleli nr. 2023; Nuruosmaniye nr. 3386; Köprülü nr. 1062; Topkapı ktp. Bağdat Köşkü nr. 254.

20 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 2, s. 1067.

21 Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "el-Hasâisü'l-Kübrâ", *DİA*, c. 16, s. 276-277.

22 Bazı nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. Âşir Efendi nr. 44, Bağdatlı Vehbi nr. 1296, Damad İbrahim nr. 294, Fatih nr. 751, Hacı Beşir Ağa nr. 97, 98, 99, Kılıç Ali Paşa nr. 201, Pertevniyal nr. 197; Nuruosmaniye Ktp. nr. 798; Beyazıt Devlet Ktp. nr. 566; Hacı Selim Ağa Ktp. nr. 791; Topkapı Ktp. III Ahmed nr. 513, Bağdat Köşkü nr. 66; Kayseri Raşid Efendi Ktp. nr. 120.

Muhammed Halil Herrâs tarafından notlar eklenerek ve rivayetleri değerlendirilerek yayınlanmıştır.²³ Yine Abdullah Tuleydi *el-Hasâis*'te yer alan rivayetlere ilişkin bir tahrir çalışmasıyla eseri yayına hazırlamıştır.²⁴

el-Hasâis Osmanlı dönemi ilim anlayışı doğrultusunda ihtisar, şerh ve nazma çevirme gibi ilmi faaliyetlere konu olmuştur. Suyûtî'nin kendisi eserini *Ünmûzeci'l-lebib fi hasâisi'l-habîb* adıyla ihtisar etmiştir. Bu ihtisar iki ana bölüme ayrılmıştır. İlki Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden ayırıcı özellikleri, ikinci bölüm ise Hz. Peygamber'in ümmetinden farklı olan hususiyetleri hakkındadır. Suyûtî bazı muasırlarının bu eserini alarak kendilerine nisbet ettiklerini bu sebeple de *el-Fârık beyne'l-musannifi ve's-sârik* adıyla bir eser kaleme aldığını da belirtmiştir.²⁵ Bu ihtisar Osmanlı döneminde oldukça rağbet görmüş olup farklı kütüphanelerde onlarca yazma nüshası mevcuttur.²⁶

Kaynaklarda Abdulvehhab b. Ahmed Şa'rânî'nin de (ö. 973/1565) *el-Hasâis*'i ihtisar ettiği kaydedilir. Suyûtî'nin ihtisarı olan *Ünmûzec* üzerine Abdurrauf el-Münâvî (ö. 1031/1621) tarafından biri büyük diğeri küçük iki şerh yapılmıştır.²⁷ Bu şerhlerin şu isimlerle kütüphane kayıtları mevcuttur: *el-Ucletî's-seniyye 'ale'l-hasâisi'n-nebeviyye* (Süleymaniye Ktp. nr. 4406; Beyazıt Devlet Ktp. Nr. 1118) ve *Şerhu'ş-şemâilî'n-nebeviyye ve'l-hasâisi'l-Mustafaviyye* (Ragıb Paşa, nr. 281). Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi nr. 61'de Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mustafa es-Sehâvî ed-Desûkî'ye (ö. 1167/1753) ait *Buğyetü'l-Erib* adıyla bir şerhin daha kaydı vardır. Hanif İbrahim Efendi olarak bilinen Osmanlı âlimi İbrahim Hanif b. Mustafa (ö. 1189/1775) da *Menhecü'l-edîb fi şerhi Unmûzeci'l-Lebib* adıyla tercüme ve şerh yazmıştır. Bu şerhin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki yazma nüshası bulunmaktadır (Aşir Efendi nr. 418-1; Hacı Mahmud Efendi nr. 4303).

11. *el-Mevâhibü'l-Lediünniyye, Şihâbüddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517)*: Siyer ile hasâis türünün birleşimi bir yöntemle kaleme alınmış, Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair bir eserdir. Bu eseri, Hz. Peygamber'in nübüvvet delilleri ve ona özgü hususiyetlerine konu edindiği için nübüvvet literatürü içerisinde değerlendirmek mümkündür. Eser on bölüme

23 Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman Suyûtî, *el-Hasâisü'l-kübâra*, thk. Muhammed Halil Herrâs, Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, t.y.

24 Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman Suyûtî, *el-Hasâisü'l-kübâra*, thk. Abdullah Tuleydi, Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1989.

25 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 1, s. 185, 706.

26 Bazı yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. Giresun Yazmalar nr. 3574, Ayasofya 2681, 4788, 2683, 2185, 2982, Bağdatlı Vehbi nr. 1297, 1245, Carullah nr. 299, 2078, Esat Efendi nr. 321, 3553, 3589, Fatih nr. 5294, Hasan Hüsnü Paşa nr. 771, Halet Efendi nr. 278, 822, Hekimoğlu nr. 943, Laleli nr. 1547, 1671, 3670, Pertev Paşa nr. 57, 603, Reisülküttab nr. 1150, 1158, Reşid Efendi nr. 144, 161, 988, Şehid Ali Paşa nr. 372, 2728, Beyazıt Ktp. 2696, 3547; Nuruosmaniye Ktp. nr. 675, 4942; Hacı Selim Ağa Ktp. nr. 161; Kayseri Raşid Efendi Ktp. nr. 680.

27 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 1, s. 706.

ayrılmıştır. Bu kısımlarda Hz. Peygamber'in hayatı, ailesi ve sahabeyle ilgili bilgiler, yaratılışı ve ahlakî üstünlükleri, ibadet hayatı, mucizeleri, vefatı ve bu sırada yaşanan hadiseler ele alınmaktadır. Ayrıca ona sevgi duymanın ve sünnetine bağlılığın önemi ile gelecek hakkında verdiği bilgilerden de bahsedilmektedir.²⁸ Eser Osmanlı döneminde oldukça yaygınlık kazanmış olup Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.²⁹ Zürkanî tarafından da şerh edilmiştir.³⁰ Ayrıca Bâkî tarafından genişletilmiş bir tercümesi yapılmıştır.³¹ Özellikle bu tercüme halk arasında oldukça revaç bulmuş ve okunmuştur.

12. el-Lafzül-mükerrerem fi hasâisi'n-nebi, el-Menûfî, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Abdüsselam (ö. 931/1525): *Keşfüz-zünûn'* da müellife nisbet edilmektedir.³²

13. Tafdülü nebiyyinâ Muhammed aleyhisselam alâ sâiri'l-enbiyâ, İbn Kemal Paşa Şemseddin Ahmed b. Süleyman (ö. 940/1534): Osmanlı ilmî geleneğine önemli katkıları bulunan ve pek çok eser miras bırakan Kemalpaşazâde'nin, Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden özellikle de Hz. İsa'dan üstün olduğunu ispat gayesiyle yazmış olduğu risalesidir. Osmanlı döneminde delâil ve hasâis eserlerinde de Hz. Peygamber'in nebilerin en üstünü olduğu hususunun ön plana çıkarıldığı görülür. Bu risale, konunun müstakil olarak ele alınmasına bir örnek teşkil etmektedir. Risalenin sadece Türkiye kütüphanelerinde onlarca yazma nüshası bulunmaktadır.³³

14. Mürşidül-muhtâr ilâ hasâisi'l-muhtâr, İbn Tolun, Ebü'l-Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed Salihî (ö. 953/1546): İbn Tolun'un hasâis türü eseridir. Oldukça hacimli olan eser bir giriş ve sekiz bölümden oluşmaktadır.³⁴

28 Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfüz-zünûn*, c. 2, s. 1896-1897; Hüseyin Algül, "el-Mevâhibü'l-ledüniyye", *DİA*, c. 29, s. 421.

29 Bazı nüshaları için bkz. Beyazıt Devlet Ktp. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa nr. 428; Ragıp Paşa nr. 1047, 1048; Kayseri Raşid Efendi nr. 103; Milli Ktp. nr. 1260; Kütahya Vahit Paşa Ktp. nr. 1148; Zeytinolu Ktp. nr. 551-552.

30 Ragıp Paşa nr. 1023, 1024, 1025; Ebü Abdullah Muhammed b. Abdülbaki b. Yusuf Zürkanî, *Şerhü'l-Mevahibü'l-ledüniyye*, Kahire: Dârü't-Tıbaati'l-Miriyye, 1854.

31 Bu tercümenin yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. İzmir nr. 752; Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Efendi nr. 3694. Ayrıca bu tercüme birkaç defa günümüz Türkçesine de çevrilerek yayımlanmıştır. Bkz. İmam Kastalânî, *Gönül Nimetleri 'El Mevahib-ül Ledüniyye'*, sad. Necip Fazıl Kısakürek, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, t.y.; Kastalânî, *el-Mevahib'ül Ledüniyye*, sad. İhsan Uzungüngör, İstanbul: Semerkant Yayınları, 1972; İmam-ı Kastalânî, *İlahi rahmet hazretti Muhammed: Mevahibü Ledüniyye*, sad. İ. Turgut Ulusoy, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1984.

32 Kâtib Çelebi, *Keşfüz-zünûn*, c. 2, s. 1560.

33 Bu yazma nüshaların bir kısmı için bkz. Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi nr. 459-27; Ayasofya nr. 4794-08, 4797-4; Bağdatlı Vehbi nr. 2041-45; Esad Efendi nr. 1694-1, 3551-35, 3587-22, 3618-6, 3646-10; Fatih nr. 5326-9, 5337-2, 5340-15; Hasan Hüsnü Paşa nr. 65-7; Laleli nr. 2285-1, 3682-18, 3698-6, 3710-8; Şehid Ali Paşa nr. 2737-36, 2755-13.

34 İbn Tolun, Ebü'l-Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed Salihî, *Mürşidül-muhtâr ilâ hasâisi'l-muhtâr*, Kahire t.y.

15. Me'âricü'n-nübüvve fî medârici'l-fütüvve, Muînüddin Muhammed b. Abdullah el-Ferâhî Molla Miskin (ö. 954/1547): Eser Hz. Peygamber'in nübüvveti ve mucizelerini konu edinen Farsça bir eserdir. Özellikle Türkçeye yapılan tercümeleleriyle Osmanlı döneminde revaç bulmuştur. Eser bir mukaddime, dört ana bölüm ve hatimeden oluşmaktadır. Girişte Hz. Peygamber'in özellikleri ve üstünlükleri ele alınır. Birinci bölümde nûr-i Muhammedî inancı konu edilir. İkinci bölümde Hz. Peygamber'in doğumundan önce ve vahiy almasına kadarki dönemde meydana gelen mucizelere yer verilir. Üçüncü bölümde vahyin başlangıcından hicrete kadar vuku bulan hadiseler anlatılır. Dördüncü bölüm ise Hz. Peygamber'in hicretinden vefatına kadar geçen döneme dairdir.³⁵ Eserde tasavvufî yaklaşım hâkim olup bazı zayıf rivayetlere de yer verilmektedir. Bununla birlikte konuyu hikâyelerle anlatma üslubu dolayısıyla halk arasında oldukça rağbet görmüştür. Fakat zayıf rivayetlere dayalı olarak çizmiş olduğu Hz. Peygamber tasavvuruna eleştiriler de yöneltilmiştir.³⁶ Eserin Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.³⁷ Ayrıca Türkçeye tercümeleleri Osmanlı döneminde oldukça revaç bulmuştur. Bu tercümeleler hakkında kısa bilgiler vermek yerinde olacaktır:

a. Delâil-i nübüvvet-i Muhammedî ve şemâil-i fütüvvet-i Ahmedî, Celâlzâde Mustafa Çelebi (ö. 957/1567): Koca Nişancı olarak da tanınan müellif, Osmanlı devlet adamı ve tarihçisidir. Farsça olan eseri Türkçeye tercüme etmiş ve buna *Delâil-i nübüvvet-i Muhammedî ve şemâil-i fütüvvet-i Ahmedî* adını vermiştir. Bu isim daha sonraki dönemde Altıparmak tercümesi olarak bilinen eserde de tekrar edilmiştir. Celâlzâde'nin bu tercümesi iki doktora tezine konu olmuştur. Bu çalışmalarda metin transkripsiyonu ve sözlük çalışmaları yapılmış ve eser günümüz Türkçesine çevrilmiştir.³⁸ Başta Türkiye kütüphanelerinde olmak üzere bilinen 12 yazma nüshası tespit edilmiştir.³⁹

b. Delâil-i nübüvvet-i Muhammedî ve şemâil-i fütüvvet-i Ahmedî, Altıparmak Mehmed b. Mehmed el-Üskübî (ö. 1033/1624): Altıparmak Mehmet Efendi olarak bilinen müellifin *Meâricü'n-nübüvve* tercümesidir. Bu eser oldukça rağbet görmüş ve Altıparmak tercümesi olarak tanınmıştır. Bu tercüme ilk defa h. 1257'de İstanbul'da yayınlanmış daha sonra birçok baskısı yapılmıştır (Bulak 1271; İstanbul 1290, 1306, 1327-1328). Ayrıca A. Faruk Meyan tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır

35 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 2, s. 1723-1724.

36 Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Meâricü'n-nübüvve", *DİA*, c. 28, s. 209-210.

37 Bazı yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. Ayasofya nr. 3258, 3387, 3442, 3443, 3444, Çelebi Abdullah nr. 260, Damad İbrahim nr. 408, 409, 410, Esat Efendi nr. 2414, Fatih nr. 4483.

38 Bkz. Harun Arslan, "Celâlzâde Mustafa'nın Me'âricü'n-Nübüvve adlı eseri Metin - Sözlük Özel Adlar dizini - Esmâ-yı Latife", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013; Sevda Eratalay, "Terceme-i Meâricü'n-nübüvve (Metin-Sözlük)", Doktora tezi, Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014.

39 Bkz. Arslan, "Celâlzâde Mustafa'nın Me'âricü'n-Nübüvve adlı eseri", s. 63-65.

(İstanbul 1976).⁴⁰ Halk arasında da rağbet gören bir eser olduğundan sadece Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazma nüshası önemli bir yekûn tutmaktadır.

16. Umdetü'l-İslâm fi tahkiki nübüvveti'l-Mustafa aleyhisselam, Şemseddin el-Hanekahî: Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail nr. 710-34'de 1022 yılında istinsah edildiği belirtilen bir nüshasının kaydı bulunmaktadır.

17. İsbâtü'n-nübüvve, el-İmâmü'r-Rabbânî Ahmed b. Abdulahad el-Farukî es-Serhendî (ö. 1034/1624): Nübüvveti reddeden gruplara ve düşüncelere karşı peygamberliğin ispatı amacıyla yazılmış bir risaledir. Bağdatlı İsmail Paşa bu eseri İmam Rabbânî'ye nisbet eder.⁴¹ Müellifin ilk eseri kabul edilen *İsbâtü'n-nübüvve*, genel olarak delâil türünde olduğu üzere nübüvvetin gereksizliğini ve aklın yeterliliğini savunan Berahime'nin iddialarının geçersizliğini ele almaktadır. Ana konular olarak nübüvvet ve mûcizenin mahiyeti ve gerekliliği işlenir. Eser Gulam Mustafa Han tarafından Urduca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Karaçi 1383/1963).⁴² *İsbâtü'n-nübüvve Peygamberlik Nedir* adıyla Türkçeye de tercüme edilmiştir.⁴³

18. Risâle fi delâilü'n-nübüvve, Sadık b. Yusuf: Kâtib Çelebi müellife *Risâle fi't-tecvîd* adlı bir eser de nisbet etmekte, fakat başka bir bilgi vermemektedir.⁴⁴ Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir yazma nüsha kaydı bulunmaktadır (Bağdatlı Vehbi nr. 2062-1).

19. Risale fi umûmi risâleti nebiyyinâ Muhammed, Ahmed el-Gazzî (ö. 1150/1737): Eserin müellifi Halvetî-Mısırî şeyhi ve Bursa Gazzî dergâhının kurucusu Ahmed b. İsa el-Gazzî olmalıdır.⁴⁵ Zira kütüphane kaydında Mısırî halifesi olduğu belirtilmektedir. Risalenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası vardır (Esad Efendi nr. 1430-1).

20. Unvânü's-sa'ade fi-mâ husssa bihi'n-nebî kable'l-vilâde, Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Akile el-Mekkî (ö. 1150/1737): Eser Hz. Peygamber'in doğumundan önceki nübüvvet delillerini konu edinmektedir. Bu bağlamda önceki peygamberlerin müjdeleri, Ehl-i kitap din adamlarının onun nübüvvetini haber vermeleri, önceki dinî metinlerde zikrinin geçmesi, doğumundan önce bir kısım insanların rüyada onun peygamberliğini görmesi konuları işlenmektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki yazma nüshası mevcuttur (Âşir Efendi nr. 66; Şehid Ali Paşa nr. 512).

40 Bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Altıparmak Mehmed Efendi", *DİA*, c. 2, s. 542.

41 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, c. 1, s. 156; a.mlf., *İzâhü'l- meknûn fi zeyl-i ala Keşfü'z-zünun an esami'u'l- kütüb ve'l- fünun*, tsh. M. Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945, c. 1. s. 23; c. 2, s. 550.

42 Hamid Algar, "İmâm-ı Rabbânî", *DİA*, c. 12, s. 194-199.

43 İmam-ı Rabbânî Ahmed b. Abdulahad, *Peygamberlik nedir*, trc. Hüseyin Hilmi Işık, İstanbul 1978.

44 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünun*, c. 1, s. 852.

45 Gazzî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hamdi Tekeli, "Gazzî Ahmed Efendi", *DİA*, c. 13, s. 539-540.

21. *el-Beşâirü'n-nebeviyye*, Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed el-Kudsî el-Halidî (ö. h. 1200): Bağdatlı İsmail Paşa bu eseri zikrederek müellifine nisbet eder.⁴⁶

22. *Risale fi fedâilî'n-nebi ve hasâisihî ve fedâilî'l-Kur'an*, Yusuf b. Ahmed ed-Dimaşkî: Hz. Peygamber'in faziletleri ve hususiyetlerine dair bu risalenin Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Efendi bölümünde nr. 2085-2'de bir kaydı bulunmaktadır. 5 varaklık bu küçük risalenin 1748 yılında istinsah edildiği belirtilir.

23. *Delâil-i Nübüvveti Nebiyyinâ, Sahaflar Şeyhizade, Mehmed Esad b. Ahmed el-Arabkirî (ö. 1264/1848):* Şeyhizâde Esad Efendi olarak bilinen Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi olan müellifin "beşâirü'n-nübüvve" türünde kaleme almış olduğu eserdir. Şeyhizade eserinde Tevrat ve İnciller hakkında bilgiler vererek bu metinlerde Hz. Peygamber'in nübüvvetini müjdeleyen bölümlere işaret eder.⁴⁷ 1258 yılında kaleme alındığı ve müellif hattı olduğuna dair kayıt bulunan bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Esad Efendi nr. 3842-1).

24. *er-Risâletü'l-hamîdiyye*, Hüseyin el-Cisr (ö. 1909): Eserin tam adı *er-Risâletü'l-hamîdiyye fi hakikatî't-diyâneti'l-İslâmîyye ve hakkıyyeti's-şerâti'l-Muhammediyye* dir. Esasen bir İslam inanç sistemi savunusu olmakla birlikte eserde Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı büyük bir yer tutmuş, özellikle Kitab-ı Mukaddes metinlerinin delil olarak getirilmesi onu beşâirü'n-nübüvve eseri olarak şöhret bulmasını sağlamıştır. Müellif eserini Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'e ithaf etmiş ve padişah tarafından ödüllendirilmiştir. *er-Risâletü'l-hamîdiyye*, o dönemde Avrupa'dan yayılan İslam eleştirilerine karşı İslam inançlarını ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini savunan eserler arasında yer alır. Eserin çeşitli klasik baskıları mevcuttur (Beyrut 1305, Kahire 1322, Dımaşk 1352). Ayrıca eser Manastırlı İsmail Hakkı tarafından Türkçeye eklemelerle çevrilerek yayınlanmıştır (İstanbul 1307).⁴⁸

25. *Beşâir-i sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediye*, Ahmed Midhat Efendi (ö. 1912): Eser Osmanlı dönemi beşâirü'n-nübüvve literatürünün en önemli örneklerinden biri olup Hz. Peygamber'in nübüvvetinin önceki dinî gelenekler tarafından bilinmesini ve müjdelenmesini konu edinmektedir. Eser bir giriş, iki ana bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır. Girişte tahrif konusu ele alınmış, iki ana bölümünü oluşturan beşâir-i târihiyye ve beşâir-i kitâbiyye'de ise Hz. Peygamber'in nübüvvetini önceden bildiren tarihî deliller ile Tevrat ve İncillerden pasajlar aktarılmıştır.⁴⁹ Eser Osmanlı son döneminde yeniden hararetlenen Müslüman-Hıristiyan karşılaşması ve karşılıklı tartışmaların beşâirü'n-nübüvve literatürünün artmasına neden olduğuna dair güzel bir örnek teşkil etmektedir. Söz konusu dönemde misyonerlik faaliyetleri

46 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn*, c. 2, s. 182

47 Bkz. Ziya Yilmazer, "Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde", *DİA*, c. 11, s. 341-345.

48 Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Çelebi, "er-Risâletü'l-Hamidiyye", *DİA*, c. 35, s. 128-129.

49 Bkz. Ahmed Midhat, *Beşâir-i sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediye*, Dersâadet: Kırk Anbar Matbaası, 1317.

karşısında etkili olduğu ve toplumda bir karşılık bulduğu da anlaşılmaktadır.⁵⁰ Eser iki defa basılmış (İstanbul 1312, 1317) son olarak da Mehdi Ali Seçkin tarafından günümüz Türkçesiyle yayınlanmıştır (İstanbul 2007).

26. Hazret-i Muhammed'e Dair Tevrat Zebur ve İncil'deki Nasların Tercümesi, Kadı Mahmud b. Hasan Atinalı: Bu risale Atina kadılığı yapmış olan Kadı Mahmud Efendi'ye (ö. 1738'den sonra) ait olmalıdır. Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak gösterilen Kitab-ı Mukaddes metinleri Türkçeye çevrilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan nr. 144-4'te kayıtlı bir nüshası mevcuttur.

27. Beşâirü'n-nübüvveye dair birkaç risale: Hz. Peygamber'in önceki dini metinlerde müjdelendiğini ispat etmeye yönelik beşâirü'n-nübüvve konusunda yazılmış fakat müellif kaydı bulunmayan birkaç risaleye ileri çalışmalara kapı aralamak bakımından atıfta bulunmamız uygun olacaktır. Bu yazmalar Osmanlı son döneminde tebşîrât veya beşâirü'n-nübüvve risalelerinin yaygınlığını gösterici mahiyettedir.

• **Risale fî isbâti ma ğayyarahû ahbârü'l-yehûd min kelimâti't-Tevrat ve isbât-i nübüvvet-i Muhammed aleyhisselam:** Süleymaniye Kütüphanesi Laleli nr. 3706-36'da kayıtlıdır. 8 varaklık risalenin 989 yılında istinsah edildiği belirtilir.

• **Cenabı Peygamberin Velâdetinden Evvel Nübüvveti Hakkında Tevrat'ta [ki haberler]:** Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa nr. 1505-2'de kayıtlıdır. Türkçe olan bu risalenin de müellif kaydı bulunmamaktadır.

• **Risaletün fî na'ti Muhammed fî't-Tevrâti ve'z-Zebûr ve'l-İncik:** Köprülü Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa nr. 105-3.

28. Nücümü'l-mühtedîn ve rücumü'l-mu'tedîn fî delâil-i nübüvve, Yusuf b. İsmail en-Nebhânî (ö. 1932): Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'da da ilmî çalışmalarda bulunan ve II. Abdülhamid'le iyi ilişkiler kuran Filistinli müellifin delâilü'n-nübüvve alanında yazmış olduğu eserdir. Hz. Peygamber'in nübüvvetini aklî ve naklî delillerle ispatı, Kur'an-ı Kerim'in mucizeliği ve peygamberlerin ismeti, eserin ana konularını oluşturmaktadır. Eser Kahire'de basılmış (Kahire 1322) olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır (İzmir nr. 639; İzmirli İsmail Hakkı nr. 1045).

29. el-Burhânü'l-müsedded fî isbâti nübüvveti seyyidînâ Muhammed, Yusuf b. İsmail en-Nebhânî (ö. 1932): Filistinli âlim Yusuf en-Nebhânî'nin Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat amacıyla yazmış olduğu eserdir. Eser, Hz. Peygamber hakkında önceki dinî metinlerde geçen müjdelilerle başlar, ardından doğumu ve hayatının nübüvvet öncesi ve sonrası aşamalarında meydana gelen mucizeler ile O'nun üstün ahlak ve hususiyetleri ele alınır. *el-Burhânü'l-müsedded* Beyrut'ta 1324'te basılmıştır.

50 Orhan Okay, "Beşâir-i sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediye", *DİA*, c. 5, s. 548-549.

30. Miftâhî'n-nübüvve, Molla Rıza eş-Şâfi el-Hemedânî: Delâil türüne ait olan bu eseri kaynaklar müellifine nisbet etmektedir.⁵¹ Peygamber göndermenin hikmeti, nübüvveti delalet eden deliller, mûcizenin mahiyeti ve sihirden farkı, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delilleri eserin temel konularıdır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir adet yazma nüshası bulunmaktadır (Hasan Hüsnü Paşa nr. 612).

31. Berâhînü rahmiyye fi İsbâti'r-risâleti'l-Muhammediyye, Nasîrüddin Muhammed Rahmi: Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatına dair bu risalenin Millet Kütüphanesi'nde bir yazma nüsha kaydı bulunmaktadır (Millet Ktp. Ali Emiri Farsça nr. 887). Katalog kaydında Farsça olduğu ve 1303'de istinsah edildiği belirtilir.

32. Müellif Kaydı Bulunmayan Eserler

- *el-Kelâm fi İsbâti'n-nübüvve ve'r-risâle:* Süleymaniye Ktp. Fatih nr. 1039-4.
- *Kitab fi isbâti'n-nübüvve li Muhammed Aleyhisselam:* Süleymaniye Ktp. Hamidiye nr. 1447-2; Topkapı Ahmed III, nr. 1929.
- *Risâle fi hasâisi'n-nübüvve:* Süleymaniye Ktp. Ayasofya nr. 3135-3.

II. Mûcizeye ve Hz. Peygamber'in Mûcizelerine Dair Eserler

Kelâm ilminde Allah'ın bir fiili olarak peygamberde meydana gelen ve onun nübüvvetini isbat eden olağanüstü hâdise olarak tanımlanan mûcize, nübüvvetin temel konularından birini oluşturur. Mûcize konusu sistematik kelâm eserlerinin nübüvvet bahislerinde, delâil ve hasâis türü eserlerde ele alınmıştır. Osmanlı öncesi dönemde Bakıllânî'nin *el-Beyân*'ı gibi bazı eserler hariç tutulursa müstakil olarak mûcizeyi ve Hz. Peygamber'in mûcizelerini konu edinen te'lifât yaygın değildir. Bununla birlikte Osmanlı döneminde mucizeye, özellikle de Hz. Peygamber'in mûcizelerine dair bir literatürün olduğu anlaşılmaktadır. Mûcizeye dair genel eserlerin yanı sıra bu dönemde özelde mi'rac mûcizesini anlatan risaleler yazılmış ve bu konuda edebî bir yazım türü de oluşmuştur. Yine inşikâk-ı kamer mûcizesine dair müstakil risaleler kaleme alınmıştır. Bu başlıklar altında bu literatürün tanıtımını yapacağız.

A. Mûcize'nin Mahiyeti ve Peygamberliğe Delaleti

Bu başlık altında mûcizenin mahiyeti, peygamberliğe delaleti ve önceki peygamberlerin mûcizelerine yer vererek mûcizeyi daha genel olarak ele alan eserler kaydedilecektir. Bu risalelerin bir kısmında temel gaye, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmektir. Risalelerin muhtevası, önceki nebilerin mûcizelerinin ortaya konmasıyla Hz. Peygamber'in buna benzer veya daha üstün mûcizelerinin olduğunu göstermeye yöneliktir.

51 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhî'l-meknûn*, c. 2, s. 528; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c. 4, s. 162; c. 9, s. 317.

1. *el-Âyâtü'l-vâdihât fî vechi delâleti'l-mu'cizât*, Hafidü İbn Merzûk, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî, Ebû Abdullah (ö. 842/1439): Kütüphane kayıtlarında rastlamadığımız bu eseri Bağdatlı İsmail Paşa müellife nisbet eder.⁵²

2. *Risâle fî Beyâni Mu'cizâti'l-Enbiyâ*, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebu Bekr b. Muhammed es-Suyûtî (ö. 911/1505): Suyûtî'nin mûcizenin nübüvve delaleti ve peygamberlerin mûcizelerini ele aldığı risalesidir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunmaktadır (Esad Efendi nr. 3772-2, Fatih nr. 5294-32).

3. *Risâle fî tahkîki'l-mu'cize ve delâletihâ alâ sıdki men idde'an-nübüvve*, İbn Kemal Paşa Şemseddin Ahmed b. Süleyman (ö. 940/1534): Kemalpaşazâde'nin risalelerinden biri olan eser, kelâmî perspektifle mûcizenin anlamı ve mahiyeti, gerçekleşme şartları ve peygamberin nübüvvetine delaleti meselelerini konu edinir. Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.⁵³ Bu eser ayrıca Ahmed Cevdet Paşa tarafından *Resâilu İbn Kemal* içerisinde yayınlanmıştır (İstanbul 1316). Eserde mûcize konusu derinlemesine incelenmiş, bu konuda önceki dönemde ortaya konan görüşler değerlendirilerek yer yer eleştirilmiş, kaynak olarak da özellikle Osmanlı döneminde etkili olan *Şerhu'l-Mevâkıf*, *Şerhu'l-Makâsîd* ve *Şerhu'l-Akâid* gibi eserlerden faydalanılmıştır.⁵⁴

4. *Risâle fî'l-Mu'cizât*, es-Sindî, Ebû'l-Hasan Nureddin Muhammed Sadık b. Abdülhâdi (ö. 1138/1725): Hindistanlı bir hadis âlimi olan müellifin peygamber mûcizelerini konu edinen bu eseri hakkında kaynaklar bilgi vermezler. Ancak Süleymaniye (Hacı Mahmud Efendi nr. 1410-6) ve Konya Yusufâğa (nr. 4890-8) kütüphanelerinde böyle bir eserin kaydı mevcuttur.

5. *Mu'cizâti'l-Enbiyâ*, Nazîra İbrahim b. Mustafa (ö. 1188/1774): Peygamber mûcizelerini konu edinen bu eser, Nazîra İbrahim Efendi olarak bilinen müellife *Hediyetü'l-ârifîn*'de nisbet edilir.⁵⁵ Eserin Beyazıt Devlet Kütüphanesi (Velîyüddin Efendi nr. 816) ve İstanbul Üniversitesi yazma eserler bölümünde (nr. 2355) birer nüshası bulunmaktadır.

6. *Risâle-i Mu'cize*, Uzun Ali Efendi: Peygamber mûcizelerini konu edinen risale İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de 1266 yılında basılmıştır.⁵⁶

52 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn*, c. 1, s. 7.

53 Bazı yazma nüshaları için bkz. Atf Efendi nr. 2816-26; Köprülü Ktp. Fazıl Ahmed Paşa nr. 1014-9, 1602-28, Hafız Ahmed Paşa nr. 330-13; Manisa İl Halk Ktp. nr. 2965/20; Milli Ktp. Yazmalar nr. 8770-4; Nuruosmaniye nr. 4920-15; Süleymaniye Ktp. Ayasofya nr. 2374-2, 4794-61, 04797-5, Bağdatlı Vehbi nr. 25-6, Esad Efendi nr. 3546-12, 3646-11, 3652-24, Hasan Hüsnü Paşa nr. 65-8, 121-13, Laleli nr. 3645-22, 3761-2, Şehid Ali Paşa nr. 2737-44.

54 Bu risalenin ayrıntılı bir tahlili için bkz. Halil İbrahim Bulut, "Kemalpaşazâde ve fi'l-Hakikati'l-Mu'cize Adlı Risalesinin Tahlil ve Değerlendirilmesi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2002), s. 187-207.

55 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 38.

56 Kütüphane nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. Kasıdecizâde nr. 759-5; Atf Efendi Eki nr. 694-2, 1144-12.

7. Mu'cizâtü'l-Enbiyâ, Muhammed Şakir b. Mustafa: Eser sırasıyla Hz. Peygamber öncesi nebilerin mücizeleriyle başlar. Daha sonra Hz. Peygamber'in hissî mücizeleri ve nübüvvetine delalet eden diğer hususları konu edinir. Eser h. 1327 yılında İstanbul'da basılmıştır.⁵⁷

8. el-Mu'cizât, Muhammed Cemalüddin b. Hamza el-Haccar: Eserde tarihi sırasıyla önceki nebilerin mücizeleri anlatıldıktan sonra Hz. Peygamber'in mücizeleri ele alınır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde müellif hattı olduğuna dair kaydı bulunan bir nüshası mevcuttur (Ayasofya nr. 4788-5).

9. Peygamberlerin mücizelerini konu edinen eserlerden kütüphane kayıtlarında müellif ismi zikredilmeyenler:

• **Mu'cizâtü'l-enbiyâ:** Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt nr. 5294, 5320, 7883; Kütahya Vahid Paşa nr. 1942; Milli Ktp. A 4181-20

• **Bazı mu'cizat-ı enbiyâ-yı izâm:** Topkapı Ktp. Revan Köşkü nr. 1353.

• **Risâle fi mu'cizâti cemî'l enbiyâ:** Süleymaniye Ktp. Fatih 5348-6, Edirne Selimiye nr. 652-3.

• **Risâle fi mu'cizâti'l-enbiyâ:** Süleymaniye Ktp. Fatih nr. 3896-7; Laleli nr. 3738-9.

• **Risâle fi'l-mu'cizât:** Beyazıt Devlet Ktp. nr. 828.

• **Kitâb fi beyâni'l- mu'cizât:** Milli Ktp. B 489-14

B. Hz. Peygamber'in Mücizeleri

Bu başlık altında daha ziyade Hz. Peygamber'in hissî mücizelerini konu edinen eserler ele alınacaktır. Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı ve üstün özelliklerinin anlatıldığı eserlere ise ilk bölümde yer verilmişti. Vereceğimiz listeden de anlaşılacağı üzere Osmanlı döneminde Hz. Peygamber'in hissî mücizelerini ele alan bu literatürün artış gösterdiği görülmektedir. Risaleler öz bir şekilde Hz. Peygamber'in hayatında meydana gelen olağanüstü hâdiseleri aktarmıştır. Hz. Peygamber'in hayatını, hususiyetlerini ele alan şemâil, hilye, mevlid, Muhammediye ve Ahmediye gibi edebî birer tür haline gelen literatürü, çalışmamızın kelâmî çerçevesi dolayısıyla kapsam dışında tuttuk. Hz. Peygamber'in hissî mücizelerini genel olarak ele alanların yanı sıra sadece mi'rac ve inşikâk-ı kamer mücizelerini konu edinen risaleler hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca Hz. Peygamber'in hayatta olduğu ve görülmesinin mümkün olduğunu ele alan risaleler de bu başlık altında incelenecektir.

Hz. Peygamber'in Hissî Mücizelerine Dair Eserler:

1. Mu'cizâtü'n-nebî, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim el-İşbilî en-Nahvî (ö. 723): Hz. Peygamber'in mücizelerini konu edinen ve bunu isim olarak kullanan müstakil eserlerdendir. Literatüre dair bilgi veren kaynaklarda bu eserden söz edilmektedir.⁵⁸

57 Bkz. Süleymaniye Ktp. Hacı Reşid Bey nr. 65; Millet Ktp. Ali Emiri Şry. nr. 718.

58 Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 2, s. 508.

2. el-Âyâtü'n-neyyirât li'l-havârik ve'l-mu'cizât, İbn Hacer Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö. 852/1449): Meşhur hadis âlimi İbn Hacer'in Hz. Peygamber'in mucizelerine dair bu isimle bir eser kaleme aldığı belirtilir.⁵⁹

3. Kevâkibü envari'l-Ahmediyye fi esrâri'l-mu'cizâti'l-Muhammediyye, el-İmâdî, Muhammed b. Ahmed (ö. 1120/1708): Eserden *İzâhü'l-meknûn*'da bahsedilmektedir.⁶⁰ Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Çorlulu Ali Paşa nr. 359).

4. Ravzatü'l-i'caz fi mu'cizâti'l-mümtâz, Nâyî Osman b. Muhammed el-İstanbulî (ö. 1142/1729): Nâyî Osman Dede olarak bilinen bestekâr, şâir ve edip olan müellifin 1170 beyitten oluşan mesnevi türünde yazmış olduğu eserdir. Eserde kendisinden önceki peygamberlerde görülen mucizelerin benzerinin, hatta daha üstün olanlarının Hz. Peygamber'de meydana geldiği anlatılır. Başta mirac ve inşikâku'l-kamer olmak üzere Hz. Peygamber için nakledilen hissî mucizeler edebî bir anlatımla konu edilmiştir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunmaktadır (Halet Efendi nr. 77; Nazif Paşa nr. 962). Ayrıca hakkında bir doktora tezi yapılmıştır.⁶¹

5. Mucizâti'l-Mustafa (a. s.), Mehmed b. Ahmed Tarsûsî (ö. 1145/1732): Tarsus müftülüğü yapmış olan Osmanlı âliminin Hz. Peygamber'in mucizelerini anlattığı eseridir. Adana İl Halk Kütüphanesi'nde iki nüshası mevcuttur (Adana İl Halk Ktp nr. 428, 953 (Milli Kütüphane)).

6. Mu'cizât-ı Nebî, Cevâbî Efendî: Hz. Peygamber'in mucizelerini manzum bir şekilde konu edinen Osmanlıca bir risaledir. Türkiye'deki kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır.⁶²

7. Evsâf ve mu'cizât-ı Nebî, Abdurrahman Ubeydî: Hz. Peygamber'in mucizelerini ve nübüvvetine delalet eden hususiyetlerini anlatan Osmanlıca bir eserdir. Ahmed Cevdet Paşa tarafından neşredilmiştir (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1313).⁶³

8. Mu'cize-i Peygamberî, Ubeydullah Efgânî: Hz. Peygamber'in mucizeleri hakkında Osmanlıca kaleme alınan bu eserin istinsah kaydı 1332'dir. Millet Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (Ali Emiri şry. nr. 730).

9. Hüccetullâh ale'l-âlemîn fi mu'cizâti seyyidi'l-mürselîn, Yusuf b. İsmail en-Nebhânî (ö. 1932): Filistinli müellifin Hz. Peygamber'in mucizelerini konu alan

59 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 1, s. 204.

60 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn*, c. 2, s. 360.

61 Müjgan Çakır, "Nâyî Osman Dede Hayatı, Sanatı Eserleri ve Ravzatü'l-i'caz fi'l-Mu'cizâti'l-mümtâz", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1998.

62 Bazı yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 3585-4; Milli Ktp. nr. 9237-4; Kayseri Raşid Efendi Ktp. Raşid Efendi nr. 196-2.

63 Bkz. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4497, İzmirli İsmail Hakkı nr. 3663-4, Tahir Ağa Tekke nr. 569; Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdaî Efendi nr. 1208-1.

eserdir. Nebhâni bu eserinde Hz. Peygamber'e önceki peygamberlere verilenden daha üstün mucizeler verildiği dolayısıyla önceki nebevî silsileye inanan kimse-lerin son peygambere de iman etmelerinin gereğini ispat etmeyi amaçlamıştır. Esasında delâil ve hasâis literatürünü ele aldığımız bölümde de incelenebilecek eseri, ismini mucizeye hasrettiği ve genel nübüvvet isbatı yerine Hz. Peygamber'in mucizelerini konu edindiği için burada değerlendirdik. Eser bir giriş, dört ana bölüm ve hâtmeden oluşmaktadır. Müellif girişte mucizenin mahiyeti, önceki nebilere verilen mucizelerin daha üstününün Hz. Peygamber'e verildiği, O'nun ve nurunun hususiyetlerini ele alır. Birinci bölümde beşâirü'n-nübüvve, ikinci bölümde nübüvvet öncesi mucizeleri, üçüncü bölümde bi'seti ile vefatı arasındaki mucizeleri, dördüncü bölümde vefatından sonraki dönemde meydana gelen olağanüstü hadiseler konu edilmektedir. Ayrıca tevessül ve keramet konuları da işlenmektedir.⁶⁴ Eser ilk defa 1316 yılında Beyrut'ta basılmış daha sonraki yıllarda yeni neşirler yapılmış ve Türkçeye tercüme edilmiştir.⁶⁵

10. Mucizâtü'n-Nebi, Hilmi Baba b. Hüseyin el-Bosnevî: Hz. Peygamber'in mucizelerini konu alan eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma bir nüshası bulunmaktadır (İbrahim Efendi nr. 211).

11. Risale fi evsâfi'n-nebî ve mu'cizâtih, İbn Mahan, Ebû Ahmed Ubeydullah b. Abdullah b. Tahir: Doğumu öncesinden vefatı sonrasına kadar Hz. Peygamber'in mucizelerini anlatan Osmanlıca bir eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma bir nüshası mevcuttur (İbrahim Efendi nr. 209).

12. Mu'cizât-ı resûl aleyhisselam, Gurbetî, İzzettin Oğlu: Hz. Peygamber'in mucizelerini manzum bir şekilde konu edinen Türkçe bir risaledir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bir yazma nüsha kaydı mevcuttur (Beyazıt nr. 5308).

13. Mu'cizâtü'n-nebi, Hüseyin Konyalı: Hz. Peygamber'in mucizesi olarak kaynaklarda nakledilen zehirli koyunun bunu bildirmesine ilişkin hadiseyi anlatmaktadır. Manzum bir Türkçe eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma bir nüshası bulunmaktadır (Hacı Mahmud Efendi nr. 4311-7).

14. Hz. Peygamber'in mucizelerini konu edinen eserlerden kütüphane kayıtlarında müellif ismi zikredilmeyen bazı risaleler:

a. Mu'cize hayri'l-enâb aleyhi's-salâti ve's-selâm: Süleymaniye Ktp. Tırnovalı nr. 1846-31.

b. Mu'cizâtü'n-nebi: Kataloglarda bu adla birçok yazma eser kaydı bulunmaktadır. Bu eserlerden incelediklerimizde Hz. Peygamber'in Kur'an'ın dışındaki

64 Bkz. Yusuf b. İsmail en-Nebhâni, *Hüccetullâh ale'l-âlemin fi mu'cizâti seyyidi'l-mürselîn*, thk. Abdülvaris Muhammed Ali, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

65 Bir önceki dipnottaki tahkikli neşri ve Diyarbakır el-Mektebetü'l-İslâmiyye neşri. Ayrıca Abdülhalık Duran tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. Nebhani, "Resüllerin Efendisi hakkında Allah'ın aemlere karşı hücceti", *Peygamber Efendimizin mucizeleri*, çev. Abdülhalık Duran, Konya: İslami Neşriyat, 1990.

hissî mucizeleri öz bir şekilde anlatılmaktadır. Bunların bir kısmı Türkçe kaleme alınmıştır. Süleymaniye Ktp. Hamidiye nr. 1447-98; Adana İl Halk nr. 953-17 (Milli Ktp.); a.yer nr. 428-9; Tokat Zile İlçe Halk Ktp. nr. 513-5 (Milli Ktp.); Gaziantep İl Halk Ktp. nr. 361-5 (Milli Ktp.); Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp. nr. 2579-9 (Milli Ktp.); Manisa İl Halk Ktp. nr. 359-7; Kütahya Vahid Paşa Ktp. nr. 1405, 1518-2; Trabzon İl Halk Ktp. nr. 316-2.

c. Risâle fî mu'cizât'in-nebi: Süleymaniye Ktp. Fatih nr. 5426-31, Giresun Yazmalar nr. 109-22

d. Mu'cizâtü'l-Mustafa: Beyazıt Devlet Ktp. nr. 5294.

e. Risâle fî zikr mu'cizâti'n-nebi (s.a.): Süleymaniye Ktp. Amcazâde Hüseyin Paşa nr. 241-7.

f. Şerh-i vilâdet ve mu'cizâti'n-nebi: Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4407.

g. Mu'cizât-ı Peygamber: Milli Ktp. A 4309-3, A 4546-10, A 3538-5.

h. Mu'cizât-ı peygamberi hakkında: Süleymaniye Ktp. Lala İsmail nr. 692-5.

İnşikâk-ı Kamer Risaleleri:

İnşikâkü'l-kamer, Hz. Peygamber'in bir mucizesi olarak ayın ikiye yarılması ifade eden bir terimdir. Hz. Peygamber'in en belirgin hissî mucizesi olarak hadis kaynaklarında nakledilen inşikâkü'l-kamer hadisesine, delâil ve hasâis literatüründe de geniş yer verilmiştir. Erken dönemlerden itibaren bu hâdisenin mahiyeti hakkında kelâm âlimleri arasında çeşitli görüşler ortaya konmuştur.⁶⁶ Osmanlı dönemine gelindiğinde yukarıda örneklerini sunduğumuz üzere Hz. Peygamber'in hissî mucizelerini konu alan eserlerin yanı sıra müstakil olarak inşikâkü'l-kamer mucizesini ele alan risalelerin yazıldığını görmekteyiz. Bu risalelerin ortak özelliği rivayet tenkidi yapmaksızın ayrıntılı tasvirlerle ayın yarılması hadisesini anlatmalarıdır.

1. Risâle der beyân-ı şakku'l-kamer, Aziz b. Muhammed en-Nesefî (ö. 700/1300): Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi nr. 1825.

2. Risâletü inşikâki'l-kamer, Habib b. Malik: Hacı Selim Ağa Ktp. Kemankeş nr. 273; Milli Ktp. nr. A 1340-3.

3. Ferâidü'd-dürer fî inşikâki'l-kamer, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefî: Süleymaniye Ktp. Ayasofya nr. 2270.

4. Risâle-i şakku'l-kamer, Sâinüddin: Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi nr. 3184.

5. Destân-ı şakku'l-kamer, Miskîn Ahmed: Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4311.

66 Geniş bilgi için bkz. İlyas Çelebi, "İnşikâkü'l-kamer", *DİA*, c. 12, s. 343-345.

6. Kıssatü inşikâki'l-kamer, Müellif kaydı yok: Ankara Adnan Ötüken Ktp. (Milli Kütüphane içerisinde) nr. 3190-3.

7. Risâle fi beyâni ikterabeti's-sa'atü ve'n-şâkka'l-kamer, Müellif kaydı yok: Manisa İl Halk Ktp. nr. 1455-10.

8. Hadîsü inşikâki'l-kamer, Müellif kaydı yok: Süleymaniye Ktp. Carullah Efendi nr. 1722-1.

9. Risâle-i şakki kamer, Müellif kaydı yok: Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 1760-8; İzmir nr. 797-3.

Mi'rac Literatürü:

Hz. Peygamber'in mi'rac mûcizesi de müstakil eserlere konu olmuş ve bu konuda oldukça geniş bir literatür oluşmuştur. Milâdî ondördüncü asırdan önce müstakil olarak isra ve mi'racı konu edinen eserler arasında şunları zikredebiliriz: Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), *Kitâbü'l-mi'rac*; Abdükadir Geylânî (ö. 561/1166), *es-Sirâcü'l-vehhâc fi leyleti'l-mi'râc*; Ebû Şekûr es-Sâlimî, *Kitâbü'l-mi'rac*; İbnü'l-Cevzî, *Kıssatü'l-mi'rac*. Bunların yanı sıra İbn Dihye el-Kelbî (ö. 633/1235) *el-İbtihac fi ehâdisi'l-mi'rac* eserinde mi'racı dair hadis kitaplarında yer alan rivayetleri incelemiş ve bunlardan sahih olanları tespit etmeye çalışmıştır.⁶⁷ Yine İbn Hilâl el-Makdisî'nin (ö. 765/1364) *İktifâ'u'l-minhâc fi ehâdisi'l-mi'râc* adıyla mi'rac hadislerini incelediği kaydedilir.⁶⁸

Osmanlı dönemine geldiğimizde mi'rac literatürünün giderek arttığını görüyoruz. Hz. Peygamber'in hissî mûcizelerinin ön plana çıktığı bu dönemde mi'racı ayrı bir önem verilmiş ve bu mûcize onun önceki peygamberlerden üstün olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber sevgisinin ve onu yüceltmenin bir tezahürü olarak bu eserler giderek artmış ve halk arasında da oldukça revaç bulmuştur. Bu tezahürün karşılığı olarak mi'rac Hz. Peygamber'in en temel ve belirleyici mûcizesi olarak değerlendirilerek "mi'raciyye" veya "mi'racnâme" adıyla bir edebî türün oluşumunu sağlamıştır. Bu tür Hz. Peygamber'in mi'racını daha ziyade manzum olarak ve hikayevî bir anlatım tarzıyla ele alan eserlerden oluşmaktadır. Bu eserlerde mi'racın safhaları ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir, hadisedeki şahıslar ve varlıklar hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilir. Türk ve İran edebiyatı bu türün pek çok örneğini ortaya çıkarmıştır.⁶⁹ Bu başlık altında öncelikle mi'racı Hz. Peygamber'in nübüvvetine delaleti bağlamında inceleyen eserlere yer verilecek ardından edebî türe de örnekler verilecektir.

67 Bkz. Ebü'l-Hattab Ömer b. Hasan b. Ali İbn Dihye el-Kelbi, *el-İbtihac fi ehâdisi'l-mi'rac*, thk. Rifat Fevzi Abdülmüttalib, Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1996.

68 Brockelmann, *GAL*, c. 1, s. 136.

69 "Miraciyye" türü ve buna ilişkin literatür için bkz. Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987; Mustafa Uzun, "Mi'raciyye", *DİA*, c. 30, s. 135-140.

1. ***Kitâbü'l-mi'râc***, Musa b. Hacı Hüseyin el-İznîkî (ö. 838/1434): İznîkî olan müellif birçok eseri Türkçeye çevirmesiyle tanınan bir Osmanlı âlimidir.⁷⁰ Mi'râc mucizesinin konu edildiği bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır (Denizli nr. 316-2; Yazma Bağışlar 1277-3). Ayrıca Hikmet Özdemir tarafından Türkçeye de tercüme edilmiştir (İstanbul 1984).

2. ***Risâle fî kassati'l-mi'râc***, İbn Nasirüddin, Şemseddin Muhammed b. Ebi Bekir Abdullah (ö. 842/1438): Bağdatlı İsmail Paşa miraca dair bir eseri farklı bir isimle İbn Nasirüddin'e nisbet eder.⁷¹ Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa nr. 2729-8'de bu isimle bir kaydı vardır.

3. ***Risale-i Mi'râciye***, Muhammed Nûrbahş (ö. 869/1464): Mutasavvıf Seyyid Muhammed Nurbahş'a ait olduğu kaydedilen bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Esad Efendi nr. 3702-21). Eser Farsça mensur olup tasavvufî bir yaklaşımla mi'râci ele almaktadır.

4. ***el-Âyetü'l-kübrâ fî şerhi kassati'l-İsrâ***, es-Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekr (ö. 911/1505): Suyûtî'nin isra ve mi'râca dair hadisleri derleyip buradan hareketle hadiseyi anlattığı eseridir. Müellif öncelikle konuya dair on beş hadisi nakleder, ardından mi'râcın mahiyetinden ve burada gerçekleşen olaylardan aşama aşama bahseder. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde çeşitli nüshaları mevcuttur (Reisü'l-küttâb nr. 1149-48; Reşid Efendi nr. 988-14, 1000-1). Ayrıca Muhammed Abdülhakim el-Kâdî tarafından İbn Hacer el-Askalânî'nin Buhârî'nin isra-mi'râca dair rivayet ettiği hadisleri derlemesiyle birlikte tahkik edilerek yayınlanmıştır.⁷²

5. ***el-Âyâtü'l-azîmetü'l-bâhire fî mi'râci seyyidi ehli'd-dünyâ ve'l-âhire***, Şemseddin Muhammed b. Yusuf b. Ali ed-Dımaşkî (ö. 942/1535): Mi'râc mucizesinde yer alan ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine ve üstünlüğüne delil olarak kullanılan olağanüstü hadiseleri konu alan eser 17 bölüm altında bu meseleleri ele alır.⁷³ Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlı bir yazma nüshası bulunmaktadır (Beyazıt nr. 5290).

6. ***Risâle fî mi'râci'n-nebi***, el-Bekrî Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman es-Siddîki Ebü'l-Hasan (ö. 952/1545): Mutasavvıf âlim Ebü'l-Hasan Bekrî'ye ait olduğu Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir nüshada kaydedilmiştir (Amcazâde Hüseyin nr. 95).

7. ***el-İbtihâc fî'l-ke'lâm ale'l-İsrâ ve'l-mi'râc***, el-Gaytî, Necmüddin Muhammed b. Ahmed el-İskenderî (ö. 981/1573): Osmanlı döneminde yazılmış mi'râc

70 Hakkında bilgi için bkz. Bursevî, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 385-386.

71 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 2, s. 193.

72 Suyûtî-İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, thk. Muhammed Abdülhakim el-Kâdî, Kahire: Dârü'l-hadis, 1989.

73 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zümûn*, c. 1, s. 204.

literatürünün önemli örneklerinden biridir. Eserin muhtevası İsrâ ve Necm sûrelerinde yer alan konuya ilişkin ayetlerin açıklaması ve mi'rac hadisesi hakkında varid olan hadislerin yorumu ve bunlardan hareketle Hz. Peygamber'in bu mucizesinin anlatılmasından oluşmaktadır. Eserin Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.⁷⁴

8. *Risâle fi mi'râci'n-nebi*, Nureddinzâde Muslihuddin Mustafa b. Nureddin Ahmed el-Filibevî (ö. 981/1573): Mi'racı muhtasar olarak ele alan bu eserden Kâtib Çelebi söz etmekte ve Nureddinzâde'ye nisbet etmektedir.⁷⁵ Bu risalenin birçok yazma nüshası bulunmaktadır.⁷⁶

9. *Mi'râciyye*, Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1038/1628): Aziz Mahmud Hüdâyî'ye atfedilen mensur mi'râciyyedir.⁷⁷ Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası mevcuttur (Hüdai Efendi nr. 262-2).

10. *es-Sirâcü'l-münîr fi şerhi mi'râci'l-beşiri'n-nezir*, en-Nebtinî Ali b. Abdülkadir (ö.1061/1650): Hacı Selim Ağa Ktp. Hacı Selim Ağa nr. 812.

11. *en-Nûru'l-vehhâc fi'l-kelâmi ale'l-İsrâ ve'l-mi'râc*, el-Üchurî Ebü'l-İrşâd Nureddin Ali b. Muhammed (ö. 1066/1656): Mi'racı oldukça geniş bir şekilde ele alan eserden *Hediyetü'l-ârifin*'de bahsedilmiştir.⁷⁸ Çeşitli yazma nüshaları mevcuttur (Beyazıt Devlet Ktp. nr. 5288; Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi nr. 511; Kütahya Vahid Paşa nr. 315). Ayrıca Beyrut'ta basılmıştır (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 2003).

12. *Kitâbü'l-mi'râc*, el-Kalyûbî, Şihabüddin Ahmed b. Ahmed b. Selame (ö. 1069/1659): Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 413, 3749-10; Beyazıt Devlet Ktp. nr. 7917. Kaynaklarda müellifine birçok eser nisbet edilmektedir.⁷⁹

74 Bkz. Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 261, 2373, 3779-1, 3949-10, Giresun Yazmalar nr. 84-1, Hasan Hüsnü Paşa nr. 133, Hasib Efendi nr. 416, İzmir nr. 130, Lala İsmail nr. 70; Nuruosmaniye Ktp. nr. 627; Millet Ktp. Ali Emiri Arabi nr. 221.

75 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 1, s. 892.

76 Bkz. Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 1448-8, Reşid Efendi nr. 1117-1; Pertev Paşa nr. 621, Serez nr. 3832-5; Millet Ktp. Ali Emiri Arabi nr. 4454-3.

77 Hasan Kamil Yılmaz, Osmanlı müelliflerinde ve Külliyyât-ı Hazret-i Hüdâyî'de bu risalenin Hüdâyî'ye atfedildiğini fakat böyle bir eserin bilinmediğini belirtir. Bkz. H. Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî –Hayatı, Eserleri, Tarikatı–*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2004, s. 120, 121. Ayrıca İbrahim Aksu bir makalede Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ndeki nüshayı esas alarak risaleyi günümüz imlasına aktarmıştır. İbrahim Aksu, "Aziz Mahmud Hüdâyî Adına Kayıtlı Mevlid-i Şerif ve Mi'râciye Risâlesi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 24 (2009/2), s. 81-96.

78 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 758.

79 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 2, s. 1606; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-mekun*, c. 1, s. 295; c. 2, s. 447, 618; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: teracimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, t.y, c. 1, s. 148.

13. Kıssatü'l-mi'râc, el-Berzencî, Ca'fer b. Hasan b. Abdülkerim (ö. 1187/1764): *Mu'cemü'l-müellifîn*'de eser müellifine nisbet edilmekte⁸⁰ olup Türkiye kütüphanelerinde yazma nüshaları mevcuttur (Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4476; Millet Ktp. Ali Emiri Arabi nr. 4545).

14. Hâşiye alâ Kıssatü'l-Mi'râc li Necmüddin el-Ğaytî, ed-Derdîr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Adevî, Ebü'l-Berekât (ö. 1201/1786): Ğaytî'nin eserine müellif tarafından yapılmış bir haşiyedir. Osmanlı'nın son dönemindeki yaygınlığından dolayı birçok yazma nüshası bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi nr. 2008-4; Hacı Mahmud Efendi nr. 4412). Ayrıca Mısır'da klasik bir baskısı yapılmıştır (Matbaatü'ş-Şark, 1305/1888).⁸¹

15. Risâle fi isbatü'l-mi'râc, Şemseddin el-Hanekahî: Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail nr. 710-33'te 1022 yılında istinsah edildiği belirtilen bir nüshasının kaydı bulunmaktadır.

16. es-Sirâcü'l-vehhâc fi leyleti'l-mi'râc terciimesi, Ahmed Muhtar: Abdülkadir Geylânî'nin mi'râcı konu alan *es-Sirâcü'l-vehhâc* adlı eserinin Türkçeye çevirisi olup 1312 yılında İstanbul'da basılmıştır.⁸²

17. el-Büşrâ bi-ahbâri'l-isrâ ve'l-mi'râci'l-esrâ, el-Hulvânî, Ahmed b. Ahmed (ö. 1308/1891): Kehhâle bu eserden bahsetmektedir.⁸³ Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Hacı Mahmud Efendi nr. 4481-1).

18. Hüsnü'l-ibtihâc bi'l-isrâ ve'l-mi'râc, el-Müneyyir, Muhammed Arif b. Ahmed b. Sa'id el-Hüseynî (ö. 1342): Kaynaklarda müellife nisbet edilmektedir.⁸⁴ Eserin Şam'da klasik bir baskısı yapılmıştır (el-Matbaatü's-Suriye 1307).⁸⁵

19. Risâle fi tahkiki adem-i istihâleti'l-mi'râc, Arab Sinan: Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (İbrahim Efendi nr. 860-25).

20. Mi'râcü'n-Nebi, Monahoyzade Kasım b. Ahmed Resmi: Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi nr. 2471 (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi).

Müstakil olarak mi'râcı konu alan bu eserlerin yanı sıra kütüphane kataloglarında müellif kaydı olmayan bazı yazmalar da bulunmaktadır. Bu eserler arasında şunları zikredebiliriz: *Mi'râcü'n-nebî* (Beyazıt Devlet Ktp. nr. 5293); *Risâle fi'l-mi'râc* (Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi nr. 441-3, Şehid Ali Paşa nr. 2725-49; Millet Ktp. Ali Emiri Arabi nr. 4514-2; Beyazıt Devlet Ktp. nr. 5292); *Risâle fi mi'râci'n-nebi*

80 Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c. 3, s. 137.

81 Süleymaniye Ktp. Abdulgani Efendi nr. 124; Hacı Mahmud Efendi nr. 4356

82 Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 2599; Tırnova nr. 897.

83 Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c. 1, s. 146.

84 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, c.1, s. 402; Zirikî, *el-A'lâm*, c. 4, s. 180; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c. 10, s. 114-115.

85 Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4480; Millet Ktp. Ali Emiri Arabi nr. 3106; Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Efendi nr. 3859.

(Süleymaniye Ktp. Halet Efendi Ek nr. 89-2); *Risâle fi mi'râci'r-resûl* (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 3649-9); *Esrârü'l-vahyi fi'l-mi'rac* (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 1371-2); *İsra ve Mi'rac Hakkında Risale* (Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4475); *Kıssatü'l-mevlid ve'l-mi'rac* (Süleymaniye Ktp. Ayasofya nr. 3486); *Leyletü'l-Mi'râc'da Vaki Olan Hadisler* (Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 690); *Risale der Mi'rac-ı Risaletmeab* (Süleymaniye Ktp. Carullah Efendi nr. 2085-11); *Risâle fi beyân ma verade fi leyleti'l-mi'râc* (Süleymaniye Ktp. laleli nr. 3731-5); *Risale fi beyan mi'rac en-nebi* (Süleymaniye Ktp. Tırnovalı nr. 1856-5).

Manzum Mi'râciyeler

1. Mi'râciyye, Abdülbaki Arif Efendi b. Mehmed b. Mustafa el-İstanbulî (ö. 1125/1713): 319 beyitten müteşekkil olan mi'râciyye'de mi'rac gecesinin mahiyeti, hadisenin tarihi ve safhaları şiirsel bir dille anlatılır. Eserde Mi'rac mucizesindeki bazı ihtilafli hususlar nesirle anlatılmıştır. Siyer ve hasâis türü eserler temel kaynaklarını oluşturur.⁸⁶ Eserin birçok yazma nüshası mevcuttur.⁸⁷

2. Mi'râciyye, İsmail Hakkı Bursevî, (ö. 1137/1725): Mi'rac ve mi'racı dair hadiselerin tasavvufî bir bakış açısıyla anlatıldığı manzum bir eserdir. Yaygın bir eser olduğundan Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.⁸⁸

3. Mi'râci'n-nebi, Nâyî Osman b. Muhammed el-İstanbulî (ö. 1142/1729): Nayî Osman Dedenin mi'râciyye türünde yazmış olduğu manzum eserdir. Mi'râciyye adıyla çeşitli yazma nüshaları mevcut olup⁸⁹ ayrıca İstanbul'da basılmıştır (Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1310).

4. Risâle-i mi'râciyye, Nahifi, Süleyman b. Abdurrahman b. Salih el-İstanbulî (ö. 1151/1738): Mesnevi tarzıyla yazılan eserin diğer mi'râciyelerden ayrıntılı özelliği ilmî meseleleri edebî bir üslupla ele almasıdır. Yazar İsra ayetlerini ve sahih hadisleri tercih ettiğini belirterek mi'racı dair hadisleri tercüme eder. İlgili hadisleri mi'rac hadisesindeki sırasıyla alır ve ravilerin isimlerin sayar. Bu mi'râciyyede mi'rac hadisesine ilişkin tartışmalara da yer verilir, filozofların görüşleri eleştirilir, mi'racın aklın alanına girmediği, bir iman meselesi olduğu ve bu hadisenin zamandan ve mekândan münezze bir Allah anlayışına uygun bir şekilde anlaşılması gerektiği anlatılmaya çalışılır.⁹⁰ Oldukça hacimli olan bu

86 Ayrıntılı bilgi için bkz. Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nâmeler*, s. 184-189.

87 Bunların bir kısmı için bkz. Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi nr. 398-10, Esad Efendi nr. 3719, Hacı Mahmud Efendi nr. 3702, 3879, Hamidiye nr. 387, 779, Lala İsmail nr. 264; Kayseri Raşid Efendi Ktp. nr. 196; Topkapı Ktp. Hazine Kit. nr. 1249.

88 Bunların bir kısmı için bkz. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 1867-2, Pertev Paşa nr. 637-14; Atuf Efendi Ktp. nr. 1781; Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi nr. 477.

89 Yazma nüshaların bazıları için bkz. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4479; Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi nr. 1286; Mevlana nr. 117, 46.

90 Ayrıntılı bilgi için bkz. Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nâmeler*, s. 175-178.

mi'raciyyenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunmaktadır (Aşir Efendi nr. 323, Hamidiye nr. 252).

Çalışmanın sınırlarını zorlamamak için örnek olarak sunduğumuz bu mi'raciyyelerin tanıtımıyla yetiniyoruz. Bu telif türü Hz. Peygamber'in mi'rac mucizesini edebî bir tarzda anlatımını hedeflemektedir. Bir kaç hariç tutulursa sahih rivayetleri kullanma çabası içinde olunmamış, rivayet malzemesinden safhalar haline getirilen mi'rac hadisesi şiirsel bir dil içerisinde anlatılmıştır. Bunların bir kısmı tasavvufî anlayış içerisinde hadiseyi yorumlamış, bir kısmı ise rivayet tenkidini ve ilmî tartışmaları da içermiştir. Yukarıda kısaca tanıttığımız eserlerin yanı sıra şu mi'raciyyeleri de zikredebiliriz: *Mi'rac Manzumesi*, müellif kaydı yok (Süleymaniye Ktp. Laleli nr. 3756-2, 3756-3); *Mi'racnâme-i seyyidü'l-beşer*, Abdülvâsi Çelebi (Afyon İl Halk Ktp. nr. 34); *Mi'racü'n-nebi*, Arif (Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi nr. 355); *Mi'raciyye-i risalet penah aleyhisselam*, Mecîdî (İstanbul Ün. Ktp. nr. TY. 4009); *Mi'raciyye*, Faiz Efendi (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 2158); *Mi'raciyye*, Ganizade Nadiri, Muhammed b. Abdülgani (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 1456-6, 3719-5, Halet Efendi nr. 800-1, Lala İsmail nr. 716-11, Laleli nr. 1944, 3733-20, Şehid Ali Paşa nr. 790-6); *Mi'raciyye*, Lebib Efendi (Süleymaniye Ktp. Laleli nr. 3514); *Mi'raciyye*, Riyâzî, Muhammed b. Mustafa el-Birgivi (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 3719-6); *Mi'raciyye*, Sabit Alaüddin Efendi (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 1456-7, 3407-11, 3812-4, Halet Efendi nr. 806-16, Yazma Bağışlar nr. 3336-1); *Mi'raciyye*, Nevi'izâde Atâi (Süleymaniye Ktp. Kasidecizâde nr. 760-1); *Mi'raciyye*, Nâbi (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 2477-2, Zühdü Bey nr. 495); *Mi'raciyye*, Riyâdî (Nuruosmaniye Ktp. 4959), *Minhâcü'l-mi'râc*, Receb Vahyî (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdai Efendi nr. 1402).

H. Peygamber'in Hayatta Olduğu ve Görülmesinin İmkânına Dair Risaleler:

Müteahhirîn döneminde özellikle delâil ve hasâis türü eserlerde Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir çeşit hayatla yaşadığına dair bilgilere yer verildiği görülür. Örneğin Zehebî'ye göre Hz. Peygamber, diğer nebilerden daha üstün bir şekilde berzah hayatıyla mezarında yaşamaktadır. O, bu konuda şehitlerin ölmedikleri ve rableri katında rızıklandırıldıklarına dair ayeti (Âl-i İmrân 3/169) delil göstererek onlardan daha üstün olan peygamberlerin diri olmalarının daha evla olduğunu savunur.⁹¹ Hz. Peygamber'in cesedi ve ruhuyla canlı olup çeşitli tasarruflarda bulunduğu dair malumat delâil ve hasâis türü eserlerde yer alır.⁹² Yine peygamberlerin cesetlerinin çürümeyeceği kabirlerinde diri olarak şehitler gibi

91 Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru a'lâmî'n-nübela*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982, s. 160-162.

92 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. M. Said Hatipoğlu, "Hz. Peygamber'i Yanlış Anlama Tezahürleri", *İslâmî Araştırmalar*, sy. 1/2 (1986), s. 5-11.

rızıklandırıldıklarına ilişkin rivayetler nakledilmiştir.⁹³ Bu rivayetlerden hareketle Osmanlı ilim anlayışına önemli ölçüde etkisi bulunan Suyûtî şöyle bir düşünce geliştirir: “Hz. Peygamber cesedi ve ruhuyla canlı olup tasarruflarda bulunmaktır. O ölümden önceki hali nasılsa aynı o şekilde devam etmekte, normal şartlarda melekler nasıl diri oldukları halde görülmezse onlar da görülememektedir. Fakat Allah bir kimseyi peygamberi görmek lütfuna erdirirse perdeyi kaldırır, o kimse peygamberi gerçek şekliyle görür. Buna hiç bir engel yoktur. Bunun misal aleminde olduğuna dair bir tahsise gitmeye de gerek bulunmamaktadır.”⁹⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber’in vefatından sonra görülebildiğine dair bir düşüncenin geliştiği anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde bu düşünceyi yansıtan risalelerin vücut bulduğunu görmektediriz.

1. Tenvirü'l-halek fi imkani rü'yeti'n-nebiyyi ve'l-melek, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî (ö. 911/1505): Suyûtî, eserin başında bu risaleyi Hz. Peygamber'in yakaza halinde görülmesinin imkânını açıklamak üzere kaleme aldığını belirtir. Hz. Peygamber'i rüyasında görenin O'nu yakaza halinde de görebileceğini ifade eden hadisi naklederek bu konu hakkındaki temel yaklaşımları ortaya koyar. O, yakaza halinde görmenin ahirette olduğuna dair tahsise karşı çıkar ve âlimlerin görüşlerini aktararak Hz. Peygamber'i görmenin imkânını savunur. Eser Suyûtî'nin diğer risaleleriyle birlikte basılmıştır.⁹⁵ Türkiye'deki kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur.⁹⁶

2. Tenbihü'l-gabî fi rü'yeti'n-nebî aleyhi's-selam, Sinaneddin Yusuf b. Ya'kub el-Amasî el-Halvetî (ö. 989/1581): Hz. Peygamber'in görülmesi meselesini ele alan Türkçe bir risaledir. Müellif, Suyûtî'de olduğu gibi Hz. Peygamber'i rüyada görenin yakaza halinde de göreceğine dair hadisi naklederek bu düşünceyi ispat etmek üzere eseri kaleme aldığını belirtir. Hadiste bildirilen rü'yetin mahiyetini ve bu konuda âlimlerin görüşlerini tartışır. Risale bir giriş üç bölüm ve bir hatimeden müteşekkildir. Risale İstanbul'da basılmıştır (Mektebe-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, 1300). Farklı kütüphanelerdeki yazma nüshalarının çokluğu eserin yaygınlığını göstermektedir.⁹⁷

93 Ebû Davud, “Salat”, 202; Nesâî, “Cum'a”, 5; İbn Mâce, “İkame”, 79; “Cenâiz” 65.

94 Suyûtî, *el-Hâvî*, c. 2, s. 486 krş. Hatipoğlu, “Hz. Peygamber'i Yanlış Anlama Tezahürleri, *İslâmî Araştırmalar*, sy. 1/2 (1986), s. 10.

95 Celaleddin Suyûtî, *Tenvirü'l-halek fi imkani rü'yeti'n-nebiyyi ve'l-melek*, thk. Said Muhammed Lehham, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997.

96 Bkz. Millet Ktp. Feyzullah Efendi nr. 2121-78; Zeytinoğlu Ktp. nr. 224-2; Kütahya Vahid Paşa Ktp. nr. 2282

97 Bazı nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. Cartullah Efendi nr. 2062-4; Esad Efendi nr. 1010-4, 3534-11; Fatih nr. 5427-31; Hasan Hüsnü Paşa nr. 715-6; Hacı Mahmud Efendi nr. 2111, 2133; Hacı Selim Ağa Ktp. Kemankeş nr. 301-2; Ankara Adnan Ötügen İl Halk Ktp. nr. 1806; Milli Ktp. Yazmalar nr. 3408-1, 5252-1; Kastamonu İl Halk Ktp. nr. 3703; Manisa İl Halk Ktp. 1203.

3. Risâle fî kevnî'n-nebi hayyen ale'd-devam, el-Kevakibî, Şemsüddin Muhammed b. Hasan b. Ahmed el-Halebî (ö.1096/1685): *Şerhu'l-Mevâkıf*a bir haşiye de yazmış olan müellifin⁹⁸ Hz. Peygamber'in vefatından sonraki yaşamını tartıştığı risalesidir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunmaktadır (Şehid Ali Paşa nr. 1348-5; Reşid Efendi nr. 447).

III. İsmetü'l-Enbiyâ Literatürü

İsmetü'l-enbiyâ, peygamberlerin günahattan korunmuşluğunu ifade eden bir kavramdır. Peygamberlerin günah işleyip işlemedikleri nübüvvet öncesi veya sonrası olmak üzere öncelikle kelâm eserlerinde incelenen bir konu olmuştur. İslam coğrafyasının genişlemesiyle peygamberlerin günah işlemelerinin hatta nübüvvet öncesinde şirk inancını benimsemelerinin imkânını kabul eden grupların ortaya çıkması bu konuda müstakil eserlerin yazılmasını da hazırlamıştır. Tarihî süreçte bu alanda farklı ekol mensubu kelâm âlimlerince eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerde peygamberlerin günah işlemelerini ve şirk inancını benimsemelerinin imkânını kabul eden kesimlerin görüşleri aktarılır, peygamberlerin üstün sıfatları ve bunlar içerisinde günahattan korunmuş olmaları delillerle ispat edilmeye çalışılır. Bunun yanı sıra naslarda yer aldığı şekliyle peygamberlerin başından geçen ve ismet sıfatına aykırılık ima eden bazı hadiseler değerlendirilir. Bu hususta temel yaklaşım ismet sıfatına aykırılık ima eden nasların te'vili veya israiliyyat kabilinden rivayetlerin reddidir.⁹⁹

Şerif el-Murtazâ'nın (ö. 436/1044) *Tenzihü'l-enbiyâ*¹⁰⁰, Nureddin es-Sâbûnî'nin (ö. 580/1184) *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*¹⁰¹, Fahreddin er-Razî'nin *İsmetü'l-enbiyâ*¹⁰² ve İbn Humeyr'in *Tenzihü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim husâletü'l-ağbiyâ*¹⁰³ adlı kitapları bu alanda günümüze ulaştığı bilinen temel eserleri oluşturmaktadır. Osmanlı döneminde de bu meselenin ilmi bir tartışma konusu olarak devam ettiğini ve bu alanda birçok risalenin yazıldığını görmekteyiz. Bu dönemin belirgin özelliği konunun risale hacminde öz bir şekilde ortaya konulmasıdır. Bu risalelerde muhteva olarak konuya ilişkin görüşler zikredilir, önceki kelâm âlimlerinin değerlendirmeleri nakledilir ve ismete ayrılık teşkil eden naslar yorumlanır. Bu başlık altında milâdî 1300 yılından itibaren Osmanlı döneminde bu konuda yazılmış eserleri tespit edip değerlendireceğiz.

98 Bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, c. 6, s. 90.

99 Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "İsmetü'l-Enbiyâ", *DİA*, c. 13, s. 141-142.

100 Ebü'l-Kâsım Alemülhüda Ali b. Hüseyin Şerif el-Murtaza, *Tenzihü'l-enbiyâ*, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1988. Yazma nüsha için bkz. Süleymaniye Ktp. Laleli nr. 2168.

101 Nureddin es-Sabunî, *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*, thk. Muhammed Bulut, Beyrut: Daru İbn Hazm; İstanbul: İsam Yayınları, 2014.

102 Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1986.

103 Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed es-Sibtü İbn Humeyr, *Tenzihü'l-enbiyâ amma nesebe ileyhim husâletü'l-ağbiyâ*, thk. Muhammed Rıdvan ed-Dâye, Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1990.

1. Keşfü'l-ğavâmiz fi ahvâli'l-enbiyâ, Ebü'l-Hasan Muhammed b. Yahya el-Beşagârî (ö. 838): Kaynaklarda bu eser müellifine nisbet edilmekte¹⁰⁴ olup Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Veliyüddin Efendi nr. 789).

2. Tenzihü'l-enbiyâ an tesfihü'l-ağbiyâ, Ebü'l-Fazl Celeleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505): Nübüvete ilişkin diğer konularda olduğu gibi bu konuda da belirleyici bir âlim olan Suyûtî'nin peygamberlerin ismetine dair bir eseridir. Müellif eserin başında peygamberlerin nübüvvet özelliklerine yaraşmayan bazı niteliklerin onlara atfedildiğini, bu durumu açıklamak ve peygamberleri nübüvete hâlel getiren sıfatlardan tenzih etmek üzere kaleme aldığını belirtir. Eserin Kuveyt'te tahkiki neşri yapılmıştır.¹⁰⁵ Yazma nüshaları için bkz. Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt nr. 8010; Köprülü Ktp. Hacı Ahmed Paşa nr. 343-4; Millet Ktp. Feyzullah Efendi nr. 2121-29.

3. Hısnü'l-Enbiyâ, Ganim el-Bağdadî, Gıyasüddin Ganim b. Muhammed el-Hanefî (ö. 1030/1623): Müellifi Osmanlı dönemi hanefî fakihlerindendir.¹⁰⁶ Risale muhteva olarak nasslarda nakledilen peygamber kıssalarında onların ismetine aykırılık anlamına gelecek durumların açıklanmasını içerir. Risale hacminde bir eserdir. Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi 858-26.

4. Nûru'l-asfiyâ fi beyânî ismeti'l-enbiyâ, el-Gazzî, Şerefüddin Abdülkadir b. Berekât (ö. 1030'dan sonra): Hanefî fakihî olan müellifin¹⁰⁷ peygamberlerin günahattan korunmuş olduklarını izâh etmek üzere yazmış olduğu risaledir. Dönemin karakteristik yazım türü olan risaleyle konunun öz bir anlatımı hedeflenmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma bir nüshası bulunmaktadır (Kılıç Ali Paşa nr. 1024-29).

5. Tenzihü'l-Mustafa'l-muhtâr ammâ lem yesbü't mine'l-ahbâr ve'l-âsâr, el-A'cemî Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Muhammed el-Vefâî (ö. 1086/1675): Bu risale kaynaklarda zikredilmekte¹⁰⁸ olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası bulunmaktadır (Esad Efendi nr. 3631-1).

6. İthâfü'l-ezkiyâ bi tahkiki ismeti'l-enbiyâ, Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Hamevî (ö. 1098/1686): Nüshasına göre 3 ile 6 varak arası bir hacimde ismetü'l-enbiyâ meselesinin küçük risalede konu edilmesine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Müellif peygamberlerin tebliğ faaliyetleriyle ilişkili ve ismetlerine zarar

104 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn*, c. 2, s. 363; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, c. 12, s. 100.

105 Celeleddin Suyûtî, *Tenzihü'l-enbiyâ an tesfihü'l-ağbiyâ*, thk. Halid Abdulkerim Cum'a, Abdülkadir Ahmed Abdülkadir, Kuveyt: Daru'l-Urube, 1988.

106 Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, c 8, s. 37-38, 70.

107 Müellif hakkında bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 416; Zirikli, *el-A'lâm*, c. 3, s. 161; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, c. 4, s. 298.

108 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn*, c. 1, s. 329; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, c. 1, s. 152-153.

veren hususların onlar hakkında imkansız olduğunda ittifak olduğunu, sehiv ve unutmadan kaynaklanan durumları hakkında ise ihtilaf olduğunu belirterek eserine başlar ve bu konuda kelâm alimlerinin görüşlerini aktarır. Hz. Adem'den başlayarak peygamber kıssalarında ismete aykırılık ima eden bazı olayları açıklayarak yorumlar. Bu risalenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde farklı yazma nüshaları bulunmaktadır (Giresun Yazmalar nr. 114-1; Esad Efendi nr. 3631-5; Pertev Paşa nr. 624-1).

7. *el-Hablü'l-metîn fi ismeti'l-enbiyâ ve'l-mürselin, el-İsbirî, Muhammed b. Yusuf el-Halebî (ö. 1194/1780):* Nuruosmaniye Ktp. nr. 2416-2.

8. *Enbiyâ-i Kirâm Haklarında Yalan Rivayetleri Red Risalesi, Kadızâde el-İstanbulî, Ahmed b. Muhammed Emin (ö. 1197/1782):* Peygamberler hakkında nübüvvet vasıflarına aykırı nitelermeleri reddetmek üzere yazılmış Osmanlıca bir risaledir. Müellifi Devvânî'nin İsbat-ı Vacib Risalesine haşiye yazmış olan Osmanlı kelâm âlimlerindendir. Bu risale Osmanlı'nın geç döneminde Türkçe yazımın ilmi konularda da varlık gösterdiğine dair bir örnek teşkil etmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma bir nüshası bulunmaktadır. (Hacı Mahmud Efendi nr. 4438).

IV. Ebeveyn-i Resûl Risaleleri

Hz. Peygamber'in anne ve babasının âhiretteki durumu erken dönemlerden itibaren gündeme gelmiştir. Bu konuda genel olarak kurtuluşa erecekleri, kurtuluşa eremeyecekleri ve bu hususta tevakkuf etme olmak üzere üç yaklaşımın olduğunu görmekteyiz. Çoğunluğu oluşturan birinci gruptaki âlimler fetret kavramından ve onların hanif dini üzere olduklarından hareket ederek âhirette kurtuluşa erenlerden olacakları kanaatinde-dir. Ebû Hanife, İbn Teymiyye ve Ali el-Kârî gibi âlimler ise cahiliyye döneminde yaşadıkları ve şirk dini üzere öldükleri gerekçesiyle Hz. Peygamber'in anne-babasının mü'min olmadıkları görüşünü benimsemiştir. İbn Hacer ve Kastallânî gibi üçüncü gruptaki bazı âlimler ise ebeveynin iman durumu hakkında konuşmanın caiz olmadığını söylemiştir.¹⁰⁹ Esasında ebeveynin âhiretteki durumuna ilişkin bir tartışma olduğu için konu kelâm açısından iman bahisleri içerisinde de değerlendirilebilir. Bununla birlikte tartışmanın çerçevesine bakıldığında Hz. Peygamber tasavvuruyla doğrudan ilişkili olması bakımından nübüvvet konusu içerisinde değerlendirmeyi tercih ettik. Zira bu konuda yazılmış risalelerin muhtevasına bakıldığında meselenin Hz. Peygamber'in ismeti, ona karşı duyulan sevgi ve saygı çerçevesinde tartışıldığı görülür.

Tarihî süreçte Hz. Peygamber'in anne-babasının âhiretteki durumuna ilişkin müstakil eserler yazılmış ve zamanla buna ilişkin bir literatür oluşmuştur. Gazzâlî'nin *Kitâb fi ahvâlî vâlideyi'r-resûl* ve Ebû Bekir İbnü'l Arabî'nin *Lübbu'l-ukûl fi ebeveyi'r-resûl* adlı eserlerinin olduğu kaydedilmiş fakat bu eserlerin günümüze ulaşp ulaşmadığı bilinmemektedir. Konu hakkında müstakil bir eser olarak günümüze

109 Ebeveyn-i resûl tartışması ve bu konudaki literatür için bkz. Mustafa Akçay, *Hz. Peygamber'in Anne-Babasının Dinî Konumu ve Ebeveyn-i Resûl Risaleleri*, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2005; Metin Yurdagür, "Fetret", *DİA*, c. 12, s. 475-480.

ulaşan ilk risale İbnü'l-Cezeri'nin *er-Risâletü'l-beyâniyye fî hakki ebeveyi'n-nebî* sidir. Eserleriyle Osmanlı dönemini ilmî bakımdan önemli ölçüde etkileyen Celâleddin es-Suyûtî bu konuda da kilit bir konumdadır. O ebeveyn-i resûl konusunda yazmış olduğu altı risaleyle kendisinden sonra yazılan eserleri etkilemiştir. Bu meseleyi konu edinen risalelerin genel yaklaşımı ebeveyn-i resûlün kurtuluşa ereceği düşüncesini ispat etmeye yöneliktir.

Osmanlı döneminde bu konuya verilen önem artan bir şekilde devam etmiş, Arapça ve Osmanlıca birçok risale kaleme alınmıştır. Bu dönemde konu çerçevesinde bir tartışma geleneği teşekkül etmiş, bazı sultanlar ve devlet ricali meseleyle ilgilenmiş yine tasavvuf çevrelerinde rüya ve ilhamla ilişkilendirilerek konuyla ilgilenilmiştir. Ebeveyn-i resûl meselesi medrese-tekke tartışmalarında da gündeme gelmiş ve bu çerçevede de bazı risaleler kaleme alınmıştır. Genel olarak Osmanlı döneminin Hz. Peygamber tasavvuruyla ilişkili olarak onun ebeveyninin kâfir olmasının ona bir noksanlık teşkil edeceği ve konumunun düşürülmesine neden olacağı, dolayısıyla nübüvvetine bir hanel geleceği düşüncesi ebeveyn-i resûl risalelerinin ortaya çıkışının arka planını teşkil etmektedir. Böylelikle bu mesele etrafında hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. Bu literatür ve muhtevası hakkında Mustafa Akçay *Hz. Peygamber'in Anne-Babasının Dinî Konumu ve Ebeveyn-i Resûl Risaleleri* adıyla bir çalışma yapmış¹¹⁰, Mustafa Kemal Çalıkçı bu konuda yazılmış Arapça risaleler hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹¹¹ Biz miladî 1300 yılından sonra bu konuda yazılmış risaleleri tesbit edecek, bunlardan önemli gördüklerimizi muhteva bakımından tanıttacak, geri kalanını ise kütüphane kayıtlarına işaret ederek listeleyeceğiz.

1. Risâle fî Hakki Ebeveyi'n-Nebî (*er-Risâletü'l-beyâniyye fî hakki ebeveyi'n-nebî*), İbnü'l-Cezerî, Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Mukrî, Ebü'l-Hayr (ö. 833/1429): Ebeveyn-i resûl konusunda yazılmış müstakil eserler içerisinde günümüze ulaştığı bilinen en erken dönemde yazılmış risaledir. Konuyu ele alış biçimi ve muhteva bakımından kendisinden sonra bu konuda telifleri bulunan Suyûtî'yi etkilemiştir. Müellif erken dönemde bu mesele etrafındaki tartışmayı ortaya koymuş ve delilleri karşılaştırmıştır. Eser genel olarak Hz. Peygamber'in anne-babası ve bütün atalarının hanif dini üzere oldukları görüşünü ispatı hedefler. Ayrıca konuya ilişkin olarak fetret kavramını gündeme getirir ve meseleyi bu çerçevede ele alır. Risalenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası bulunmaktadır (Pertev Paşa nr. 603-3).

2. Celâleddîn es-Suyûtî'nin Risaleleri: Suyûtî fikirleri ve yazmış olduğu eserleriyle Osmanlı dönemi ilmî geleneğini önemli ölçüde etkilemiş bir şahsiyettir. Ebeveyn-i

110 Mustafa Akçay, *Hz. Peygamber'in Anne-Babasının Dinî Konumu ve Ebeveyn-i Resûl Risaleleri*, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2005.

111 Mustafa Kemal Çalıkçı, "Hz. Peygamber'in Ebeveyni Hakkında Yazılan Arapça Eserler", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

resûl konusunda da önemli bir rol oynamış, bu alanda yazmış olduğu risalelerle öncülük yapmış ve bir tartışma alanı açmıştır. O, bu alanda altı risale telif etmiştir. Suyûtî'nin risaleleri konunun çerçevesini belirleyici bir mahiyet arz etmektedir. Hz. Peygamber tasavvuruna uygun olarak risalelerinde Resûlullah'ın anne-babasının ve bütün atalarının hanif dini üzere oldukları ve kurtuluş ehli olduklarını savunur. Meseleye ilişkin görüşleri delilleriyle birlikte karşılaştırarak ilgili âyet ve hadisleri değerlendirir. Başta Ebû Nuaym ve Beyhakî'nin eserleri olmak üzere delâil türü te'lifâtı bu risalelerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Bu yöntem ve üslubuyla kendisinden sonraki risalelere örneklik teşkil etmiştir.¹¹² Suyûtî'nin bu altı risalesinin Türkiye kütüphanelerindeki bazı nüshalarına işaret edeceğiz. Nüshaların çokluğu bu risalelerin Osmanlı dönemindeki etkinliğini göstermektedir.

- ***el-Makâmetü's-süندیyye fi'n-nisbeti'l-mustafaviyye***. Âyet ve hadislerin yanı sıra naklettiği şiiirleri delil göstererek Hz. Peygamber'in anne-babasının iman üzere olduklarını ispat etmeye çalışır. Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa nr. 655-4; Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt nr. 8010.

- ***ed-Derecü'l-münîfe fi'l-âbâi's-şerîfe***. Bu risale müellifin bu konuda kaleme almış olduğu altı eser içerisinde muhtasar olanlardandır. Suyûtî âlimlerin çoğunun ebeveyn-i resulün kurtuluşa erenlerden olacağı hususunda icma ettiklerini ve bunu temellendirirken üç tarzda delil getirdiklerini belirtir. Bu eserinde söz konusu yaklaşımları değerlendirir. Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi nr. 988-23, Bağdatlı Vehbi nr. 2115-1, 2103-2, Fatih nr. 1146-1, Halet Efendi nr. 798-9; Hafid Efendi nr. 446-8; Reisülküttab nr. 1150-13; Köprülü Ktp. Hacı Ahmed Paşa nr. 343-10; Çorum İl Halk Ktp. nr. 379-4, 796-4; Manisa İl Halk Ktp. 294-15.

- ***Mesâliku'l-hünefâ fi vâlideyi'l-Mustafa***. Bu risalede de aynı şekilde fetret, hanif dini üzere olmaları ve ebeveyn-i resulün Allah tarafından diriltirilip iman etmeleri şeklinde üç yaklaşım delillerle birlikte incelenmektedir. Bu eserde cedelî bir yöntem de izlenmektedir. Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa nr. 655-2, Fatih nr. 1146-1, Âşir Efendi nr. 456-1, Hafid Efendi nr. 446-6; Hacı Selim Ağa Ktp. Hacı Selim Ağa nr. 161-4; Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. nr. 377-4; Manisa İl Halk Ktp. nr. 5838-25

- ***Neşru'l-alemeyni'l-münîfeyn fi ihyâi'l-ebeveyni's-şerîfeyn***. Müellif bu risalede ebeveyn-i resulün ahiretteki durumunu Hz. Peygamber'i üzmemek, eziyet etmemek ve onun şefaatine nail olmakla ilişkilendirir. Diğer risalelerde olduğu gibi kendisinden önceki âlimlerden birçok görüş naklederek konuyu işler. Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa nr. 655-3, Hacı Mahmud Efendi nr. 1708-13, Hafid Efendi nr. 446-7, Lala İsmail nr. 680-17; Reşid Efendi nr. 988-26.

- ***et-Ta'zîm ve'l-minne fi enne ebevey Resûlillah fi'l-cenne***. Bu risale Suyûtî'nin bu konudaki hacimli te'lifatındandır. Bu eserde de Hz. Peygamber'in anne-babasının

112 Suyûtî'nin bu risaleleri için bkz. Celaleddin Suyûtî, *Resâilü's-Suyûtî*, thk. Said Muhammed Lehham, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997.

muvaahhid haniflerden olduğu temellendirilmeye çalışılır. Suyûtî risalenin başında ebeveyn-i resulün Allah tarafından diriltihip iman ettiklerine ilişkin rivayetin bazı muhaddislerin söylediği gibi mevzu olmadığını, sadece zayıf bir hadis olduğunu ve fezâil bahislerinde nakledilebileceğini savunur. Risale boyunca bu tezi aklî ve naklî delillerle temellendirir. Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt nr. 8010; Süleymaniye Ktp. İzmirli İ. Hakkı nr. 3647-2.

• *es-Sübülî'l-celiyye fî'l-âbâ'l-'aliyye*¹¹³: Suyûtî'nin bu konudaki altıncı risalesinde önceki eserlerinde ortaya konan yaklaşımlar oldukça muhtasar bir şekilde incelenir. Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi nr. 988-24, İzmirli İ. Hakkı nr. 3647-5.

3. Risale fî ebeveyi'n-nebî, Zeyni Çelebi, Zeynüddin Muhammed Şah b. Muhammed (ö. 929): Kaynaklarda müellife bu eser nisbet edilmektedir.¹¹⁴ Kütüphanelerde yazma nüshaları da mevcuttur (Süleymaniye Ktp. Fatih nr. 5401-4; Kayseri Raşid Efendi Raşid Efendi nr. 494.

4. Risâle fî hakki ebeveyi'n-nebî aleyhi's-selam, İbn Kemal Paşa Şemseddin Ahmed b. Süleyman (ö. 940/1534): Kemalpaşazâde'nin Hz. Peygamber'in anne-babasının tüm atalarının iman üzere olduklarını ispat etmek üzere yazmış olduğu risaledir. Kemalpaşazâde, Suyûtî'nin yöntemini ve yaklaşımını benimsemiş ve bu risalede uygulamıştır. Müellifin çıkış noktası Allah'ın Hz. Peygamber'i ve neslini her türlü kötülükten korumuş olmasıdır. Bu hususta önceki görüşleri delilleriyle birlikte tartışır ardından kendi görüşünü savunur. Kemalpaşazâde'nin diğer eserleri gibi bu risalenin de farklı isimlerle pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.¹¹⁵ Ayrıca Ahmed Cevdet Paşa tarafından *Resâil* içerisinde neşredilmiştir.¹¹⁶

5. Enbâu'l-ıstîfâ fî hakki ebeveyi'l-Mustafâ, Muhammed b. Kasım el-Âmasî el-Hanefî (ö. 940/1534): Tefsir, hadis ve edebiyat alanında eserler vermiş olan müellife bu risale kaynaklarda nisbet edilmektedir.¹¹⁷ (Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah nr. 405-4.)

6. Edilletü mu'takadi Ebî Hanife fî ebeveyi'r-resûl, Ali el-Kârî Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (ö. 1014/1606): Ali el-Kârî'nin bu risalesi ebeveyn-i resûl tartışmaları bakımından önemli bir eserdir. Zira müellif bu

113 Bu altı risale Suyûtî'nin akaide dair risaleleri arasında neşredilmiştir. Bkz. Eb'ül-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyuti, *er-Resâilü'l-aşr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.

114 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 1, s. 841; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, c. 11, s. 259.

115 Yazma nüshaların bir kısmı için bkz. Millet Ktp. Ali Emiri Arabi nr. 4313-49; Köprülü Ktp. Fazıl Ahmed Paşa nr. 1580-16; Nuruosmaniye Ktp. nr. 4920-9; Süleymaniye Ktp. Amcazade Hüseyin nr. 450-3, 451-12, 454-16, Ayasofya nr. 4794-20, 4797-13, 4820-13, Bağdatlı Vehbi nr. 447-2, 2041-11, 2072-6, Carullah nr. 2086-7, Esad Efendi nr. 1365-4, 1694-2, 3551-37, 3587-21.

116 İbn Kemal Paşa Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Resâlu İbn Kemal*, nşr. Ahmed Cevdet Paşa, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1316, s. 87-91.

117 Bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, c. 7, s. 6; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, c. 11, s. 148.

risalesinde Ebû Hanife'nin görüşünden hareket ederek Hz. Peygamber'in anne-babasının mümin olmadıklarını savunmaktadır.¹¹⁸ Bu risale Suyûtî ve Kemalpaşazâde'nin risalelerinde ortaya koydukları görüşlere bir reddiye mahiyetindedir. Ebû Hanife'ye nisbet edilen görüşün ona aidiyetini ispat etmeye ve ebeveynin mümin olduğunu savunanların argümanlarını çürütmeye çalışır. Ali el-Kârî'nin bilinen eleştirel bir bakış açısı ve sert üslubunun bu eserinde de görüldüğü anlaşılmaktadır. Risale ebeveyn-i resûl hakkında çoğunluğun görüşünün aksine fikri savunduğundan söz konusu dönemde ve daha sonra tartışma yaratmış ve eleştiri almış bir eserdir. Risalenin farklı kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur.¹¹⁹

7. Ravzatii's-safâ fi valideyi'l-Mustafa, Vecdi Ahmed Efendi (ö. 1043/1633): Ebeveyn-i resûl konusunda yazılmış Osmanlıca risalelerdendir. Eser iki bölüm ve bir hâtimededen müteşekkildir. Birinci bölümde Hz. Peygamber'in anne-babasının kurtuluş ehli olduğu görüşü ele alınmış ikinci bölümde ise mümin olmadıkları görüşünü benimseyenlerin delilleri ve bunlara yönelik cevaplar işlenmiştir. Hatimede ise Hz. Peygamber'e sıkıntı verip onu üzmenin hükmü üzerinde durulmuştur. Risalede önemli ölçüde Suyûtî'nin etkisi görülmektedir (Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi nr. 115-3; Pertevniyal nr. 96-13).

8. Metâliu'n-nûri's-seniyyi'l-münbâ an tâhareti nesebi'n-nebî, el-Bosnevî, Abdullah b. Muhammed (ö. 1054/1644): Hz. Peygamber'in nesebinin mümin olduklarını ispat etmek üzere kaleme alınmış bir risaledir. Eser dokuz bölümden müteşekkildir. Müellif Hz. Peygamber'in nurunun ortaya çıkışını anlatarak başlar, ardından her bir bölüm altında ebeveyn-i resulün ve Hz. İbrahim'e kadar atalarının mümin olduklarını ispat etmek üzere haniflik, fetret gibi kavramlar çerçevesinde konuyu işler.¹²⁰ Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunmaktadır (Ayasofya nr. 2077-1; Esad Efendi nr. 326).

9. el-Cevheretü'l-mudiyye fi ebevey hayri'l-beriyeye, et-Timurtâşi, Salih b. Muhammed el-Gazzî (ö. 1055/1645): Başta fıkıh olmak üzere kaynaklarda kendisine bir çok eser nisbet edilen Hanefî fakihî olan müellifin adına kayıtlı bir risaledir¹²¹ (Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah nr. 198-1).

118 Ebeveyn-i resûl hakkında Ebû Hanife'ye nisbet edilen görüş ve bunun yansımaları hakkında bkz. Mustafa Akçay, "Hz. Peygamber'in Anne-Babasının (Ebeveyn-i Resûl) Dini Konumuna Dair Ebû Hanife'ye Atfedilen Görüş Etrafındaki Tartışmalar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19 (2009), s. 1-27.

119 Bkz. Süleymaniye Ktp. Damad İbrahim Paşa nr. 298-4, Fatih nr. 5332-18, Kasıdecizade nr. 682-11, Lala İsmail nr. 52-2, 689-9, Reisülküttap nr. 1145-11; Kastamonu İl Halk Ktp. 1219-3; Amasya Beyazıt İl Halk Ktp. nr. 1539-2.

120 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 2, s. 1718.

121 Hakkında bilgi için bkz. Zirikli, *el-A'lâm*, c. 3, s. 195; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, c. 10, s. 87.

10. *Te'dibü'l-mutemerridîn fi hakki'l-ebeveyn*, Abdülahad Nuri b. Mustafa es-Sivâsî (ö. 1061/1651): Osmanlı dönemi sûfi kelâmcılardan olan müellifin ebeveyn-i resulün iman üzere olduklarını ispat etmek üzere yazmış olduğu risaledir¹²² (Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa nr. 628-3, Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdaî Efendi nr. 960; Burdur İl Halk Ktp. nr. 739-3). Bu eserin Osmanlıcaya çevrilmiş bazı nüshaları da bulunmaktadır (Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp. nr. 3723, 3944-1 (Millî Kütühanede); Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. 634-1).

11. *Şerhu's-sürûr ve'l-ferec fi ebeveyi'n-nebî (s.a.v.)*, Saçaklızâde, Muhammed b. Ebubekir el-Mar'aşî el-Hanefî (ö. 1145/1732): Farklı alanlarda birçok eser te'lif etmiş bir Osmanlı âlimi olan Saçaklızâde'nin ebeveyn-i resulün mümin olduklarını ispat amacıyla yazmış olduğu risaledir.¹²³ Müellif risalede Ali el-Kârî'nin görüşünü şiddetle eleştirir. Ebû Hanife'nin bu konudaki sözünü te'vil ederek ebeveynin küfür üzere olmalarına ilişkin ifadenin mecazî anlamda olduğunu savunur.¹²⁴ Risalede konu kelâmî bir perspektifle ve kelâmcıların temel görüşleri tartışılarak incelenmiştir (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr. 3704-13; Burdur İl Halk Ktp. nr. 161-4; Edirne Selimiye Ktp. nr. 2217-17; Nuruosmaniye Ktp. nr. 4979-4; Adana İl Halk Ktp. nr. 141; Maraş İl Halk Ktp. Hafız Efendi nr. 125).

12. *Risale fi imânî ebeveyi'r-resûl*, Müstakimzâde, Sa'deddin Süleyman b. Muhammed Emin (ö. 1202/1788):¹²⁵ Ebeveyn-i resûl konusunda yazılmış Osmanlıca eserlerdendir (Süleymaniye Ktp. Fatih nr. 5451; Beyazıt Devlet Ktp. 105621-8).

13. *el-İntisâr li-vâlideyi'l-muhtâr*, ez-Zebidî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî (ö. 1205/1791): Bağdatlı İsmail Paşa ebeveyn-i resûl hakkındaki bu risaleyi kaydetmektedir.¹²⁶

14. *Sübülû's-selâm fi hükmî abâî seyidi'l-enâm*, el-Bâlî, Muhammed b. Ömer el-Medenî (ö. 1285'den sonra): Eserin İstanbul'da klasik bir baskısı yapılmıştır (Matbaa-i Âmire 1287) .¹²⁷

122 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn*, c. 1, s. 211; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c. 5, s. 66.

123 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 322.

124 Bu risalenin ayrıntılı bir tahlili için bkz. Halil İbrahim Bulut "Osmanlı Müelliflerinden Maraşlı Saçaklızade ve Ebeveyn-i Resul Konusundaki Görüşleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş, s. 69-80.

125 Müellif hakkında bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, c. 3, s. 127; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c. 4, s. 266.

126 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, c. 3, s. 348; a.mlf., *İzâhü'l-meknûn*, c. 1, s. 130.

127 Süleymaniye Ktp. Abdülgani Ağa nr. 135; İzmirli İsmail Hakkı nr. 939; Kasıdecizâde nr. 141; Kılıç Ali Paşa nr. 203; Hacı Selim Ağa Ktp. Hacı Selim Ağa nr. 1278.

15. *Risale fi hakkı îmâni ebeveyi'r-resûl*, Mısırî Alaaddin Ali b. Muhammed: Süleymaniye Ktp. Kasidecizâde nr. 682-10.

16. *Risale fi valideyi'n-nebî, el-Üsküdarî, Bekir b. Ali:* H. 1148 yılında istinsah edildiği kaydı bulunmaktadır. (Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4426).

17. *Risale fi islâmi vâlideyi'n-nebî, Cemalüddin es-Seyyid Mahmud b. Ali:* Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa nr. 626-17.

Müellif Kaydı Bulunmayan Risaleler:

Ele aldığımız risalelerden ebeveyn-i resûl meselesinin Osmanlı döneminde ciddi bir tartışma konusu olduğu ve bu konuda zengin bir literatürün teşekkül etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki eserlerin yanı sıra kütüphane kataloglarında müellif kaydı bulunmayan birçok risaleye de rastlamaktayız. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bunların bir listesini sunacağız.

1. Ebeveyn-i Resûl Hakkında Bir Risale: Süleymaniye Ktp. Erzincan 141-6. Erzincan 141-6.

2. *Risâle fi'l-ebeveyni'l-kerîmeyn:* Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 697-2.

3. *Risâle fi ebeveyi'n-nebî aleyhi's-selam ve Ebû Tâlib:* Süleymaniye Ktp. Darulmesnevi nr. 258-19; Esad Efendi nr. 1365-4; Laleli nr. 3720-13

4. *Risâle fi ebeveyni'ne-n-nabiyyin:* Süleymaniye Ktp. Osman Huldi Öztürk nr. 27-29.

5. *Risâle fi hakkı îmâni ebeveyni'n-nebî:* Ragıp Paşa Ktp. nr. 1471-5.

6. *Risâle fi hakkı ebeveyi'r-resûl:* Süleymaniye Ktp. nr. Hacı Beşir Ağa nr. 656-49; Hafid Efendi nr. 179-5.

7. *Sûretü fetâvâ fi ebeveyi'n-nebî:* Süleymaniye Ktp. Fatih nr. 5293-11.

8. *Risâle fi beyâni ebeveyni'n-nebî:* Burdur İl Halk Ktp. 818-2.

V. Nübüvvet Dair Genel Bilgiler ile Bazı Kavramlar ve Karşılaştırmaları İçeren Eserler

1. *Eşrefü'l-makâle fi mâ'ne'n-nübüvve ve'r-risâle*, Nuh b. Mustafa el-Konevî (ö. 1070/1660): Amasya'da doğmuş, bir müddet Konya'da müftülük yapmış ardından Mısır'da yaşamış olan müellifin¹²⁸ nübüvvetin genel meselelerini ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini konu alan Türkçe eseridir. Eser şu başlıkları içerir: Nebi-Resul kavramları ve aralarındaki farklar, peygamberlerin gönderiliş amacı ve hikmeti, mucize, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delilleri, mucizeleri, üstün hususiyetleri, Kur'an-ı Kerim'in mucizeliği ve velayet ile keramet meselesi. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi (Bağdatlı Vehbi nr. 789) ve Mısır Millî Kütüphanesi'nde (Mecâmi Türki nr. 102) yazma nüshaları bulunmaktadır.

¹²⁸ Bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, c. 8, s. 51; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 416.

2. Risâle fî beyânî'r-resûl ehassu mine'n-nebi, Ahmed b. Muhammed el-Guneymî (ö. 1044/1635): Farklı alanlarda eserler vermiş olan Osmanlı dönemi âlimlerinden olan müellifin¹²⁹ nebi-resul kavramlarını analiz ettiği risalesidir. Nebi-resûl ayrımı, bu kavramların birbirleriyle ilişkisi ve nebinin resûlden daha genel olduğu konularını içerir (Süleymaniye Ktp. Laleli nr. 173-2).

3. Risale fî tahkîki ma'ne'n-nebî ve'r-resûl, Abdülbaki Arif Efendi (ö. 1125/1713): Çok yönlü bir Osmanlı âlimi ve şairi olan müellifin nebi-resûl ayrımını konu edinen eseridir (Hacı Selim Ağa Ktp. Kemankeş nr. 511-5).

4. Hidâyetü'l-vusûl li beyânî'l-fark beyne'n-nebî ve'r-resûl, el-Hicâzî, Abdülvehhab b. Abdülfettah: Eser bir giriş üç bölüm ve bir hatimeden müteşekkildir. Konu hakkında önceki âlimlerin görüşleri nakledilerek değerlendirilir ve bu iki kavram arasındaki fark ve ilişki açıklanmaya çalışılır. Bu eser Basra'da basılmıştır (Matbaatü'l-Basra 1308).¹³⁰

5. Risâle fî efdaliyyeti resûli'l-beşer alâ resûli'l-melâike, Muhammed Tahir b. Muhammed Lalezarî (ö. 1204/1790): Nübüvete ilişkin cüz'î bir meselenin ele alınması bakımından dönemin te'lif türünün bariz bir örneğini teşkil etmektedir. Risalede insanlara ve meleklerle gönderilen peygamberlerin hangisinin üstün olduğu tartışması konu edilmekte, insanlara gönderilen peygamberlerin daha üstün oldukları ispat edilmeye çalışılmaktadır (Süleymaniye Ktp. Hafid Efendi nr. 124-11).

6. Risâle fî enne'n-nübüvveti efdalü mine'l-velâye, el-Akhisarî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1041): Velayet kavramının nübüvvet ile ilişkilendirilerek karşılaştırılması, Hakim et-Tirmizî'den itibaren sufi düşüncede var olagelmıştır. Sufi anlayışa göre genel anlamıyla nebi veliden üstündür. Bununla birlikte nebinin velayet vasfı da bulunduğundan peygamberlerin velayet yönleri onların nübüvvet yönlerinden daha üstündür. Sufi düşüncenin bu yaklaşımı nübüvvet-velayet karşılaştırmasına dair tartışmaların kaynağını teşkil etmiş ve bu meseleyi ele alan eserler kaleme alınmıştır. Osmanlı âlimlerinden olan müellifin risalesi meselenin bu dönemde tartışıldığını göstermektedir. Müellif eserde nübüvvetin velâyetten üstün olduğu görüşünü temellendirmektedir (Süleymaniye Ktp. Harput nr. 429-3).

Değerlendirme

Osmanlı kelâm geleneğinin iki yönden belirleyici özelliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi tahkik yöntemi olarak isimlendirilen klasik dönemde kaleme alınan temel eserlere şerh ve haşiyeler yazmak suretiyle önceki geleneğin yeniden okunması, mevcut döneme taşınması faaliyetidir.

¹²⁹ Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 1, s. 403; c. 2, s. 1804, 1974; Bağdathî İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn*, c. 1, s. 9; Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 1, s. 237; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c. 2, s. 132.

¹³⁰ Millet Ktp. Ali Emiri Arabi nr. 1371.

Osmanlı ilim geleneğinin ikincisi hususiyeti de risalelerin yazımıdır. Bu ilmî faaliyet öz metinler oluşturma çabasının yanı sıra bazı özel meseleleri inceleme, araştırma veya söz konusu dönemde gündemde olan bir problemin çözümünü hedeflemektedir. Bu dönemin nübüvvet literatürünü incelediğimiz bu çalışmada ele aldığımız eserlerden anlaşıldığı kadarıyla başta delâil olmak üzere nübüvvet meselelerine dair te'lifat söz konusu çerçevede devamlılık arz etmiş, hem şerh ve tahkik yöntemiyle hem de spesifik konularda risaleler yazımı yoluyla oldukça hacimli bir literatür oluşmuştur.

Osmanlı döneminde hasâis türü eserlerin revaç bulduğu ve bu türe ilişkin zengin bir literatürün oluştuğu görülmektedir. Bu eserler genel olarak rivayet merkezli olup Hz. Peygamber'in mucizelerine ilişkin anlatımları ön plana çıkarmışlardır. Bu yazım türünün yaygınlığı ile Osmanlı dönemi peygamber tasavvuru arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğunu söylemek mümkündür. Yani dönemin peygamber tasavvuru bu tür eserlerin yazımını tetiklediği gibi söz konusu literatür de özellikle halk inançlarında etkili olmuştur. Hissî mucizeleri ve beşerüstü olarak algılanabilecek bazı hususiyetlerinden hareketle Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlama, dönemin delâil ve hasâis literatürünün temel karakteristiğini oluşturmaktadır.

Bu dönemde Hz. Peygamber'in hissî mucizelerini anlatan müstakil eserlerin çoğaldığı görülür. Bu literatürün ana amacı Hz. Peygamber'in diğer nebilerden mucize bakımından üstün olduğunu, ona verilen olağanüstü hadiselerin nübüvvetini kabul etmede daha etkili olduğunu ispat etmektir. Hissî mucizelere dayalı tasavvur ön plandadır. Mucize literatürü bağlamında mi'rac mucizesine daha çok önem verildiği görülür. Mi'racı anlatan eserler "mi'raciye" adıyla edebî bir tür olarak da ortaya çıkmıştır. Bu tür eserlerde aslında kelâmî bir mesele olan konunun şiirsel bir anlatım ve edebî bir üslupla ele alındığı görülür. Bununla birlikte sahih olmayan ve İslam nübüvvet inancına aykırı bazı rivayetler de bu metinlerde kolaylıkla yer bulmuştur. Yine inşikâk-ı kamer mucizesi müstakil risalelerin konusunu teşkil etmiş, bu mucizenin, en temel hissî mucize olarak Hz. Peygamber'in önceki nebilerden daha üstün olduğunu gösterdiği ispata çalışılmıştır. Özellikle Osmanlı son döneminde Hıristiyanlarla olan karşılaşma ve teolojik tartışmalar ile misyonerlik faaliyetlerinin artması sonucu Hz. Peygamber'in nübüvvetinin Ehl-i kitaba karşı ispat edilmesine yönelik te'lifatın bilhassa beşâirü'n-nübüvveye dair eserlerin yaygınlık kazandığı görülür. Bu durum dönemselsel faktörlerin literatür oluşumunu ne kadar etkilediğine dair bize ipucu vermektedir.

Erken devirde başlayan ve kendine özgü hususiyetleriyle Osmanlı döneminde devam eden te'lif türünden biri ismetü'l-enbiyâdır. Bu dönemin belirgin özelliği konunun risale hacminde öz bir şekilde incelenmesidir. Öyle anlaşılıyor ki söz konusu dönemde ismet konusunda farklı görüşler ortaya atılmış ve tartışılmıştır. Zira bu risalelerde ismet konusundaki aykırı görüşlerin cedelî bir yöntemle çürütülmeye çalışıldığı görülür.

Osmanlı döneminde gelenek oluşturmuş te'lif türlerinden biri de, ebeveyn-i resûl risaleleridir. Daha önce teşekkül etmiş bu literatür Osmanlı döneminde artarak devam etmiştir. Bu risale geleneğinde genel yaklaşım Hz. Peygamber'in anne-babasının mümin olduklarının ispat edilmesidir. Bu yaklaşımın çıkış noktasının Hz. Peygamber tasavvuru olduğu anlaşılmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in anne-babasının kâfir olmaları O'nun için bir noksanlık ifade ettiği ve konumunu düşürmek anlamına geleceği savunulmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in anne-babası hakkında iyi duygular beslemenin O'na olan sevgi ve muhabbetin zorunlu bir sonucu olarak düşünülmüştür. Suyûtî ve ardından Kemalpaşazâde, Osmanlı döneminde bu alanda yazılmış risaleleri önemli ölçüde etkilemiştir. Ali el-Kârî ise bu genel yaklaşımın dışında Ebû Hanîfe'nin görüşünden hareket ederek ebeveyn-i resûlün inkâr üzere olduklarını savunan bir risale kaleme almış ve sonraki dönemde tartışmanın odağında yer almıştır. Bu görüş Kadızâdeliler hareketiyle temsil edilmiştir. Bu yaklaşıma reddiye olarak birçok risale kaleme alınmıştır. Böylelikle bu görüşlerin tartışılması bağlamında yazılan risalelerle zengin bir literatür teşekkül etmiştir.

Nübüvvet literatürü bağlamında Osmanlı döneminin belirgin hususiyetlerinden biri tasavvufî düşüncenin etkisidir. Tasavvufî anlayışların etkisiyle teşekkül etmiş Hz. Peygamber tasavvurunun ve O'na duyulan sevgi ve saygının bir sonucu olarak Hz. Peygamber'in nübüvveti ve şahsiyet özelliklerine dair risalelerde hissî mucizeler ağırlık kazanmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in halen yaşadığına ve onu görmenin mümkün olduğuna dair müstakîl risalelerin yazıldığı görülmektedir. Yine nübüvvet-velayet ilişkisine dair tartışma da risalelere konu teşkil etmiştir.

Osmanlı döneminde ilmî dil Arapça olmakla birlikte ileri dönemde giderek Türkçenin de kullanıldığı görülmektedir. Nübüvvet literatürü bağlamında özellikle Hz. Peygamber'in mucizeleri ve hususiyetlerinin konu edildiği eserlerde Arapçanın yanı sıra Türkçe de kullanılmıştır.

Kaynakça

Akar, Metin, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'rac-nâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.

Akçay, Mustafa, "Hz. Peygamber'in Anne-Babasının (Ebeveyn-i Resûl) Dîni Konumuna Dair Ebû Hanîfe'ye Atfedilen Görüş Etrafındaki Tartışmalar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19 (2009), s. 1-27.

Aksu, İbrahim, "Aziz Mahmud Hüdâyî Adına Kayıtlı Mevlid-i Şerîf ve Mi'râciye Risâlesi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 24 (2009/2), s. 81-96.

Algar, Hamid, "İmâm-ı Rabbânî", *DİA*, c. 22, s. 194-199.

Algül, Hüseyin, "el-Mevâhibü'l-ledünniyye", *DİA*, c. 29, s. 421.

Altıkulaç, Tayyar, "İbnü'l-Bârîzi", *DİA*, c. 20, s. 525-526.

Arslan, Harun, “Celâlzâde Mustafa'nın Me'aricü'n-Nübüvve adlı eseri Metin - Sözlük Özel Adlar dizini - Esmâ-yı Latife”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Aslan İbrahim, “İmam Maturidî'nin Deist Eleştirilere Karşı Nübüvvet Savunusu”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 12:2 (2014), s. 33-54.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn esmai'l-müellifin ve asarü'l-musannaflın*, tsh. Kilisli Rifat Bilge-İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.

-----, *İzâhü'l- meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zünun an esami'l- kütüb ve'l- fînün*, tsh. M. Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945.

Brockelmann, Carl, *Geschichte der arabischen litteratur*, GAL (supplement) I-II, E.J. Brill, Leiden, 1938, 1943

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, yay. haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul, 1972.

Bulut, Halil İbrahim, “Kemalpaşazâde ve fi'l-Hakikati'l-Mu'cize Adlı Risalesinin Tahlil ve Değerlendirilmesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 6 (2002), s. 187-207.

-----, “Osmanlı Müelliflerinden Maraşlı Saçaklızade ve Ebeveyn-i Resul Konusundaki Görüşleri”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş*, s. 69-80.

Cami Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed, *Şevahidü'n-nübüvve*, trc. Mahmud b. Osman b. Ali Lamii Çelebi, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1293.

Çakır, Müjgan, “Nayi Osman Dede Hayatı, Sanatı Eserleri ve Ravzatü'l-i`caz fi'l-Mu`cizati'l-mümtaz`ı”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1998.

Çalıkçı, Mustafa Kemal, “Hz. Peygamber'in Ebeveyni Hakkında Yazılan Arapça Eserler”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Çelebi, İlyas, “er-Risâletü'l-Hamidiyye”, *DİA*, c. 35, s. 128-129.

-----, “İnşikâkü'l-kamer”, *DİA*, c. 22, s. 343-345.

Eratalay, Sevda, “Terceme-i Meâricü'n-nübüvve (Metin-Sözlük)”, Doktora tezi, Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014.

el-Hayderî Kutbüddin Muhammed b. Muhammed, *el-Lafzü'l-mükerrerem bi-hasaisi'n-nebiyyi'l-muazzam*, thk. Mustafa Osman-Muhammed Sumeyde, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Hatipoğlu, M. Said, “Hz. Peygamber'i Yanlış Anlama Tezahürleri”, *İslâmî Araştırmalar*, sy. 1/2 (1986), s. 5-11.

İbn Dihye el-Kelbi Ebü'l-Hattab Ömer b. Hasan b. Ali, *el-İbtihac fi ehâdisi'l-mi'rac*, thk. Rifat Fevzi Abdülmüttalib, Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1996.

İbn Kemal Paşa Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Resâlu İbn Kemal*, nşr. Ahmed Cevdet Paşa, İstanbul: İkdâm Matbaası 1316, s. 87-91.

İbn Tolun, Ebü'l-Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed Salihî, *Mürşidü'l-muhtâr ila hasâisi'l-muhtâr*, Kahire, t.y.

İbnü'l-Mülakkın Ebû Hafs Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed, *Çayeti's-Sûl fi hasâisi'r-resûl*, thk. Abdullah Bahrüddin Abdullah, Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1993.

İmam-ı Rabbânî Ahmed b. Abdülahad, *Peygamberlik Nedir*, trc. Hüseyin Hilmi Işık, İstanbul 1978.

Karaismailoğlu, Adnan, "Altıparmak Mehmed Efendi", *DİA*, c. 2, s. 542.

Kastallânî Şihâbüddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *İlahi Rahmet Hazreti Muhammed: Mevahibü Ledüniyye*, sad. İ. Turgut Ulusoy, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1984.

-----, *Gönül Nimetleri 'El Mevahib-ül Ledüniyye'*, Sad. Necip Fazıl Kısakürek, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, t.y.

-----, *el-Mevahib'ül Ledüniyye*, sad. İhsan Uzungüngör, İstanbul: Semerkant Yayınları, 1972.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, tsh. M. Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, Ankara: Maarif Vekâleti Matbaası, 1941.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-müellifin: teracimu musannifi'l-kütübi'l-Arabîyye*, Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, t.y.

Köse, Abdullah, "Delâilü'n-nübüvve Eserleri", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.

Midhat Ahmed, *Beşâir-i sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediye*, Dersâadet: Kırk Anbar Matbaası, 1317.

el-Murtaza Ebü'l-Kâsım Alemülhüda Ali b. Hüseyin Şerif, *Tenzihü'l-enbiyâ*, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1988.

en-Nebhânî Yusuf b. İsmail, *Hüccetullâh ale'l-âlemîn fi mu'cizâti seyyidi'l-mürselîn*, thk. Abdülvaris Muhammed Ali, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

-----, *Resûllerin Efendisi Hakkında Allah'ın Alemlere Karşı Hücceti'* Peygamber Efendimizin Mucizeleri, çev. Abdülhalık Duran, Konya: İslami Neşriyat, 1990.

Fahreiddin er-Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1986.

es-Sabunî, Nureddin, *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*, thk. Muhammed Bulut, Beyrut: Daru İbn Hazm; İstanbul: İsam Yayınları, 2014.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Halil Herrâs, Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, t.y.

-----, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, thk. Abdullah Tuleydî, Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1989.

-----, *er-Resâilü'l-aşr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989.

-----, *Tenzihü'l-enbiyâ an tesfihi'l-ağbiya*, thk. Halid Abdulkerim Cum'a, Abdülkadir Ahmed Abdülkadir, Kuveyt: Daru'l-Urube, 1988.

-----, *Tenvirü'l-halek fî imkani rü'yeti'n-nebiyyi ve'l-melek*, thk. Said Muhammed Lehham, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997.

-----, *Resâilü's-Suyûtî*, thk. Said Muhammed Lehham, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997.

Suyûtî-İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsrâ ve'l-Mi'rac*, thk. Muhammed Abdülhakim el-Kâdî, Kahire: Dârü'l-hadis, 1989.

Okay, Orhan, "Beşâir-i sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediye", *DİA*, c. 5, s. 548-549.

Öz, Mustafa, "Şevâhidü'n-nübüvve", *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 19-20.

Öztürk, Erdem Can, *Lami'i Çelebi'nin Şevahidü'n - Nübüvve Tercümesi (Inceleme - Tenkitli Metin - Dizin)*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.

-----, "Molla Câmî'den Kaynaklarda Zikredilmeyen Bir Tercüme: İbrahim İbn Hızır es-Sirozî'nin 'Alâ'imü'n-nübüvve'si", *Sûfî Araştırmaları*, c. 6, sy. 11, 2015, s. 15-30.

Tekeli, Hamdi, "Gazzî Ahmed Efendi", *DİA*, c. 13, s. 539-540.

Uzun, Mustafa, "Mi'raciyye", *DİA*, c. 30, s. 135-140.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Meâricü'n-nübüvve", *DİA*, c. 28, s. 209-210.

-----, "Delâilü'n-nübüvve", *DİA*, c. 9, s. 115-117.

-----, "el-Hasâisü'l-Kübrâ", *DİA*, c. 14, s. 276-277.

-----, "İsmetü'l-Enbiyâ", *DİA*, c. 23, s. 141-142.

Yılmaz, Ziya, "Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde", *DİA*, c. 11, s. 341-345.

Yılmaz, H. Kamil, *Aziz Mahmud Hüdayî-Hayati, Eserleri, Tarikatı-*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2004.

Yurdağür, Metin, "Fetret", *DİA*, c. 12, s. 475-480.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982.

Zirikli, Hayreddin b. Mahmud, *el-A'lâm*, Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 2002.

Zürkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbaki b. Yusuf, *Şerhü'l-Mevahibi'l-ledüniyye*, Kahire: Dârü't-Tibaati'l-Miriyye, 1854.

Osmanlı Dönemi Nübüvvet Literatürü

Fadıl AYĞAN

Özet

Bu makalede Osmanlı dönemi nübüvvet literatürü tespit edilip değerlendirilmiştir. Bu başlık altında delâilü'n-nübüvve, hasâisü'n-nübüvve, mûcize, ismetü'l-enbiyâ, ebeveyn-i resul ve nübüvvetle ilişkin bazı meselelere dair eserler incelenmiştir. Çalışmada bibliyografik eserlerden, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı, Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (www.yazmalar.org), Ulusal Toplu Katalog (TO-KAT) ve çeşitli kütüphane kataloglarından yapılan taramalar aracılığıyla veriler elde edilmiştir. Nübüvvet başlığı altına giren konuların her birinde telif edilmiş eserler tespit edilip müellifinin vefat tarihine göre listelenmiştir. Mümkün olduğu ölçüde ulaşılan kütüphane kayıtlarına yer verilmiş, yazmalardan biri görülmeye çalışılmış ve önem arz eden başlıca eserin veya eserlerin içeriği tanıtılmıştır. Bu çalışmada Osmanlı döneminde oluşan nübüvvet literatürünün çerçevesinin belirlenmesi, gündemdeki konu ve problemlerin tespit edilmesi, problemleri ele alma üslup ve yönteminin ortaya konması amaçlanmıştır. Böylelikle Osmanlı kelâm düşüncesine küçük bir katkı yapma ve buna dair yeni çalışmalara bir kapı aralama hedefi gözetilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nübüvvet, Osmanlı, Hz. Peygamber, Delâil, Mûcize, İsmet.

Literature of Prophethood in the Ottoman Period

Fadıl AYĞAN

Abstract

This article is an assessment of the Ottoman literature of prophethood. In this context some issues related to *dalâ'il al-nubuwwa*, *hasâis al-nubuwwa*, *mu'jiza* and *ismat al-anbiya*, *al-abawayn al-rasul* have been examined. The bibliographic works were obtained through surveys carried out in Islamic Research Center (İSAM), the Database of Turkish Libraries, the Collective Catalog of Turkish Manuscript (www.yazmalar.org), the National Collective Catalog (TO-KAT) and various other library catalogs. Each of the compiled works falling under the title of prophethood has been listed by the date of the death of its author. The attained library records and manuscripts have been taken into consideration as much as possible and the main contents of important works have been introduced. This study aims at a determination of the scope of the prophethood literature formed in the Ottoman period. It also seeks to identify the contemporary issues and problems as well as addressing the methods and approaches in dealing with them. Thus, we will try to make a small contribution to the Ottoman theological thought related to prophethood and open a door for further studies.

Keywords: prophethood, Ottoman, Prophet Muhammad, *dalâ'il*, *isma al anbiya*, miracle.